

NIEUWSBLAD

Historische Vereniging

Ameide

Tienhoven

COLOFON

Het nieuwsblad is een uitgave van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven en verschijnt vier keer per jaar.

ISSN: 1569 - 7800

HET BESTUUR

Voorzitter:

H. van den Heuvel Voorstraat 99 4132 AP Vianen tel. 0347-355180

Vice-voorzitter:

G.W. Groenendijk De Geer 7a 4233 HX Ameide tel. 0183-601886

Secretaris:

C.W. Broekman Broekseweg 59 4233 CT Ameide tel. 0183-601811

Penningmeester:

J. Stasse De Bogerd 19 4233 GN Ameide tel. 0183-602488

Algemeen adjunct:

J.A. Maatkamp Lekdijk 18 2769 GA Langerak tel. 0183-602071

Lid: A.P. Provoost Voorstraat 10 4233 EA Ameide tel. 0183-601568

Lid: C. Rijnhout De Kooi 25 4233 GP Ameide tel. 0183-602648

Lid: D. Siegersma Fransestraat 12 4233 ED Ameide tel. 0183-602676

Lid: A. Terlouw-van der Grijn Vijf Akkers 18 4235 AH Tienhoven tel. 0183-602110

ERELEDEN

A.M. den Oudsten, G. Streefkerk en P. Will

CORRESPONDENTIEADRES

C.W. Broekman info@ameide-tienhoven.nl internet: www.ameide-tienhoven.nl

LEZINGEN EN EXCURSIES

H.J. Beckmann h.j.beckmann@planet.nl

J.D.C. Laroo hv@laroo.net

A.P. Provoost bram.provoost@kpnplanet.nl

REDACTIE NIEUWSBLAD

H.J. Beckmann h.j.beckmann@planet.nl

C. van der Grijn cvdgrijn@hetnet.nl

G.W. Groenendijk gert.groenendijk@planet.nl

A. Tukker a.tukker74@hetnet.nl

P. Will p.will@hetnet.nl

LEDENADMINISTRATIE

J. Stasse jstasse@hetnet.nl

CONTRIBUTIE

De contributie bedraagt minimaal €15,- per jaar, over te maken op bankrekeningnummer 301952248 van de Rabobank in Ameide, t.n.v. de penningmeester van de vereniging.

Opzegging van het lidmaatschap dient minimaal zes weken voor het eind van het verenigingsjaar te hebben plaatsgevonden.

De redactie besteedt de uiterste zorg aan de in dit nieuwsblad opgenomen artikelen.

Onvolkomenheden kunnen echter voorkomen. Het bestuur van de Historische Vereniging aanvaardt dan ook geen aansprakelijkheid voor daaruit voortvloeiend ongerief.

Op de voorpagina: Portret van Arnout Leers jr. op circa 24-jarige leeftijd.

Vervaardigd door Domenico Dupra (1689-1770). Historisch Museum Rotterdam.

Op de achterpagina: Plattegrond GEMEENTE AMEIDE sectie B, genaamd ZEVENHOVEN LIESVELD opgemeten in 1822 door J. de Geus Landmeter van de Eerste Klasse.

Inhoud juni 2009

- 3 Van de redactie
- 3 Zeer veel belangstellenden bij Dodenherdenking
- 5 Krijn van der Grijn koninklijk onderscheiden
- 6 Werkgroep Genealogie
- 6 Ontwikkeling ledenbestand
- 7 Reacties van lezers
- 9 Jacob Cats, Nederlands dichter, jurist en politicus
- 19 Arnout Leers, heer van Ameide, schepen van de stad Rotterdam en directeur van de Levantsche handel. Een biografie
- 34 Over een hond overleden en een enkel beroep uit het verleden
- 35 De grafstenen in de St.Nicolaaskerk te Tienhoven (2)
- 37 Leesgezelschap "Tot Nut en Vermaak"
- 41 Dr. Pieter de Jong, de enige Ameidenaar die de Servische Sint Sava-orde ontving
- 44 Pieter Munts, de eerste Ameidenaar die Nederlands Indië en China bezocht aan boord van het VOC spiegelretourschip Vredestein
- 47 Een nog onbekende zeventiende-eeuwse ets van Tienhoven door Jan van Almeloveen
- 48 Historische plaatjes met een praatje
- 49 Wat deed Rembrandt bij het huwelijk van Johan Wolfert van Brederode, heer van Vianen en Ameide, en Louise Christina van Solms op 11 februari 1638?

Van de redactie

In 1834 bestond er in Ameide een leesgezelschap dat als zinspreuk had: *Tot nut en vermaak*.

Deze exquise club schafte boeken aan en liet ze daarna circuleren onder de leden. We ontvingen van ons lid Arie Bouter uit Breukelen twee boeken uit het bestand van *Tot nut en vermaak*. De roulatieformulieren van dit leesgezelschap zaten in de twee delen van Jacob van Lennep's historische roman *De Pleegzoon*. Deze roman speelt zich af tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609-1621), gedurende de Tachtigjarige Oorlog.

Gert Groenendijk bespreekt in een korte biografische schets het leven en werk van Jacob van Lennep, maar ook welk uitgelezen gezelschap deel uitmaakte van *Tot nut en vermaak*.

Met het Twaalfjarig Bestand hield de kaapvaart op en liepen in Middelburg de geschillen hierover terug en moest de advocaat Jacob Cats (1577-1660) naar andere mogelijkheden van bestaan omzien, zodat hij bij het einde van 1612 al zijn tijd en geld beschikbaar had om geïndundeerde landen in Zeeuws-Vlaanderen te bedijken. Paul Will beschrijft in zijn boeiende artikel *Jacob Cats, Nederlands dichter, jurist en politicus* het leven van Vadertje Cats.

In de biografie van Arnout Leers, heer van Ameide en schepen van de stad Rotterdam wordt vermeld dat Arnout's vader Reinier (1654-1714) uitgever en boekverkoper was. Het is niet erg aannemelijk dat de Uitgeverij Leers boeken van Jacob Cats gepubliceerd heeft. Reinier was zes toen vadertje Cats zijn laatste adem uitblies.

In de week van de Paardenmarkt organiseert de Historische Vereniging een grote tentoonstelling over de vroegere hoep- en mandenmakerijen in Ameide en Tienhoven. Eind september verschijnt een 'special' over dit onderwerp.

Zeer veel belangstellenden bij Dodenherdenking 2009

“In Ameide heerst diepe verslagenheid als het overlijden van dokter Van Putte bekend wordt. Hoewel hij zijn praktijk in Ameide nog maar enkele jaren uitoefende, was hij zeer gezien. Onder grote belangstelling wordt hij op 8 september 's middags om twee uur begraven.

Na de oorlog biedt de bevolking van Ameide en Tienhoven een gedenkteken aan ter plaatsing op het graf van dokter Van Putte. Op 19 februari 1946 vindt op de begraafplaats van Ameide de plechtige overdracht plaats. Ook wordt een straat naar hem vernoemd: de Achterweg wordt omgedoopt in J. W. van Puttestraat”.

Met dit citaat uit het door A. Korpel geschreven boek “De Waard in oorlogstijd” rondde de heer N.W. (Nico) van Putte uit Oss het eerste deel af van de indruk-

wekkende toespraak, die hij op maandag 4 mei hield bij het monument te Ameide ter gelegenheid van de plechtige herdenking van de inwoners van Ameide en Tienhoven die in de Tweede Wereldoorlog in Europa of het voormalige Nederlands Indië zijn omgekomen.

Nico van Putte is de oudste zoon van dokter J.W. van Putte, de huisarts van Ameide en Tienhoven, die op 5 september 1944 – nog maar dertig jaar oud – het leven liet, toen de “Pruise boot”, de vroegere raderboot “Prins Hendrik”, ter hoogte van het Kersbergseveer op de Lek werd beschoten door geallieerde gevechtsvliegtuigen. Aan het meer persoonlijk getinte deel van zijn toespraak zijn de volgende passages ontleend :

“Mijn twee broers en ik zijn in de oorlogsjaren in Ameide geboren. Wij hebben onze vader nooit gekend; dat wil zeggen: wij waren toen nog te jong om eigen herinneringen aan hem te kunnen hebben. Wij zijn natuurlijk wel trots op hem, vanwege de mooie verhalen die wij over hem hebben gehoord en zeker ook vanwege het feit dat hier een niet onbelangrijke straat naar hem is vernoemd. De woorden op de gedenksteen op zijn graf geven de gevoelens van de bevolking weer voor zijn werk en persoon. Er staat onder andere dat hij bij het vervullen van zijn plicht zijn leven gaf om dat van anderen te kunnen redden”.

“Wat mijn vader betreft wil ik zeggen dat hij, ook al heb ik hem nooit gekend, altijd een voorbeeld voor me is geweest.

De Werkgroep 4 mei herdenking wil ik tenslotte danken voor de gelegenheid die zij mij heeft geboden om hier vanavond het woord te voeren en dat nog wel bij het tienjarig bestaan van dit mooie monument. Het was voor mij een bijzondere ervaring”.

De Dodenherdenking voltrok zich ook dit jaar volgens de inmiddels beproefde opzet: een “stille tocht” vanaf de Dam, een openingswoord van de andermaal feilloos opererende Werkgroepvoorzitter Maks van Middelkoop, het ten gehore brengen van twee gedichten door leerlingen van de plaatselijke basisscholen, de al gememoreerde toespraak van de heer Van Putte, de door ons lid Gijs van Gelderen “uit het hoofd” gespeelde “Last Post”, “twee minuten stilte”, twee massaal meegezongen coupletten van het Wilhelmus, het leggen van kransen en bloemen door representanten van verscheidene instanties en organisaties en nabestaanden van de oorlogsslachtoffers, muzikale omlijsting door Ameide's Fanfare Korps (AFK).

Het aantal deelnemers aan zowel de “stille tocht” als de plechtigheid bij het monument was wederom zeer groot.

Voorafgaand aan de herdenking vond een korte plechtigheid plaats bij het graf van dokter Van Putte op de oude Algemene Begraafplaats aan de J. W. van Puttestraat. Twee zoons van het oorlogsslachtoffer legden daar, in aanwezigheid van naaste familieleden, bloemen op het graf van hun vader. Hetzelfde deden

Maks van Middelkoop en Truus Bakker – Roodhorst, voorzitter resp. lid van de Werkgroep 4 mei herdenking. Daarna werd gedurende enige tijd stilte in acht genomen.

Jan Willem van Putte werd op 6 mei 1914 in Zonnemaire op Schouwen-Duiveland geboren als jongste van de twee zonen van een landbouwer. Na de HBS in Zierikzee te hebben doorlopen, studeerde hij geneeskunde aan de Universiteit van Amsterdam. In 1939 trad hij in het huwelijk en nam

hij de apotheekhoudende huisartsenpraktijk in Ameide over.

Na het einde van de Tweede Wereldoorlog en de overdracht van de huisartsenpraktijk aan dokter Nico Jesse verhuisde de weduwe van dokter van Putte met haar drie zonen naar Zierikzee. Ze is nimmer hertrouwd en overleed in 2002.

Foto's: Sebastiaan Smit

Krijn van der Grijn koninklijk onderscheiden

Nietsvermoedend kwam Krijn van der Grijn op woensdag 29 april om tien uur 's morgens het gemeentehuis van Zederik binnen, naar hij meende om met gemeente-ambtenaren overleg te voeren over het plan om een fragment van de vroegere "balie" terug te plaatsen aan de Lekdijk bij Ameide. Pas toen hij kort daarna de raadszaal betrad, begon de 82-jarige geboren en getogen Ameidenaar te beseffen dat hem een Koninklijke Onderscheiding ten deel zou vallen.

Burgemeester Frank Koen zette met merkbaar genoegen uiteen waarom het "Hare Majesteit de Koningin had behaagd de heer Van der Grijn te benoemen tot Lid in de Orde van Oranje-Nassau". Uit zijn woorden bleek dat met name diens jarenlange activiteiten ten behoeve van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven bij dit besluit een belangrijke rol hebben gespeeld. De burgemeester maakte er in dit verband gewag van dat in 1999 in Ameide mede op initiatief van Krijn van der Grijn een monument is opgericht ter nagedachtenis van de inwoners van Ameide en Tienhoven, die in de Tweede Wereldoorlog of bij de politionele acties in het voormalige Nederlands Indië zijn omgekomen.

De gedecoreerde werd ook veel lof toegezwaaid door voorzitter Hans van den Heuvel, die Krijn van der Grijn op grond van zijn bijzondere verdiensten typeerde als "een steunpilaar en de inspecteur-generaal van de Historische Vereniging in Ameide en Tienhoven, aan wiens alziend oog tijdens zijn dagelijkse fietstochten niets ontgaat".

Niet onvermeld mag blijven dat de eerste burger van Zederik de decoratieplechtigheid aangreep om ook lof toe te zwaaien aan onze vereniging, "waarvan de activiteiten inmiddels uitstijgen boven de historie van Ameide en Tienhoven".

Foto's: Andre Tukker

Werkgroep Genealogie

Familiekaarten

Door de werkgroep genealogie van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven worden familiekaarten verzameld en geordend. Het gaat daarbij om geboortekaartjes, trouwkaarten en overlijdenskaarten. Ook bedankkaartjes en andere familieberichten horen bij deze verzameling. De verzameling kaarten, die betrekking heeft op Ameide en Tienhoven, is ondergebracht in ordners en omvat inmiddels circa vijftieng ordners. Graag wil de werkgroep de verzameling nog verder uitbreiden.

Voor stamboomonderzoek binnen Ameide en Tienhoven geven deze kaarten waardevolle informatie. Met uw hulp kan deze verzameling worden uitgebreid. Tussen uw oude papieren zijn wellicht kaarten aanwezig die u zou willen afstaan aan de Historische Vereniging. Bij verhuizingen en sterfgevallen komt het voor dat zulke paperassen worden weggegooid of bij het oud papier terecht komen. Dat is natuurlijk jammer, want voor stamboomonderzoek en voor onderzoek naar de plaatselijke historie zijn deze zaken van groot belang. Gooi uw paperassen niet weg, maar geef deze aan de Historische Vereniging.

Natuurlijk kan het zo zijn dat u uw familiekaarten nog wilt bewaren, met fotokopieën daarvan is de Historische Vereniging ook gebaat. Het kopiëren of scannen van uw verzameling wil de vereniging graag verzorgen.

Ook foto's, krantenknipsels en andere documenten betreffende Ameide en Tienhoven zijn uiteraard interessant voor de Historische Vereniging.

Voor de genealogische werkgroep van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven verzorgt Teuni de Wit deze verzameling. Indien u hierover meer wilt weten of bij vragen kunt u contact opnemen met de Historische Vereniging.

Gedigitaliseerde registers van de burgerlijke stand Zederik

Sinds 21 december 2005 is de website voor de gedigitaliseerde registers van de burgerlijke stand van Zederik in gebruik, (<http://burgerlijkestand.zederik.nl>). Alle akten van de voormalige gemeenten Ameide, Hei- en Boeicop, Leerbroek, Lexmond, Meerkerk, Nieuwland en Tienhoven zijn op deze website te raadplegen. Helaas bevat de website nog enkele onvolkomenheden. In sommige gevallen zijn aktes niet op te vragen of zijn verkeerde aktes aan het zoekresultaat gekoppeld. De Genealogische Werkgroep is bezig met de controle van de website. In samenwerking tussen de systeembeheerder van de gemeente

Zederik en de werkgroepleden worden de fouten opgespoord en hersteld. Omdat het gaat om tienduizenden te controleren akten vergt dit veel tijd en inspanning. Ondanks deze onvolkomenheden biedt deze website heel veel gegevens. Het unieke hieraan is dat de originele akten zijn op te vragen en te lezen. Stamboomonderzoekers en genealogen kunnen dus via het internet de Burgerlijke Stand van de gemeente Zederik raadplegen.

Ontvangen genealogische gegevens

Onlangs heeft de Genealogische Werkgroep een zeer omvangrijke hoeveelheid gegevens ontvangen van de heer H. de Bruin. Het betreft ten eerste kopieën van doop-, trouw-, begraaf- en lidmatenboeken van Ameide/Tienhoven, Meerkerk en Lexmond. Ten tweede zijn het digitale bestanden (transcripties, uittreksels, gezinsreconstructies, foto's of scans) van doop-, trouw-, begraaf- en lidmatenboeken, leenregisters en rechterlijke en notariële archieven van Ameide/Tienhoven, Hei- en Boeicop, Meerkerk en Lexmond/Lakerveld. Om een indruk te geven van de totale omvang van deze digitale gegevens: er zijn ongeveer twintig CD-ROMs nodig om al deze gegevens op te kunnen slaan. Vanaf deze plaats willen we de heer H. de Bruin van harte bedanken voor de ontvangen gegevens.

Ontwikkeling ledenbestand

De groei van onze vereniging houdt aan. Sinds de publicatie van de vorige editie van het Nieuwsblad zijn namelijk dertien nieuwe leden ingeschreven.

Het gaat om de dames:

G. de Jong - van Toor (Zaltbommel) en
J. Wapstra - van Zessen (Ameide)

en de heren:

A. J. M. van de Laak,
W. Pons en
J. M. W. Smit (allen uit Vianen),
L. van der Grijn en
P. Streefkerk (beiden uit Ameide)
A. van Gelderen (Deil),
D. B. C. de Jongh (Soest),
A. den Oudsten (Eindhoven),
N. W. den Oudsten (Heemskerk),
R. Westdijk (Groot-Ammers) en
F. Wortelboer (Tienhoven).

De vereniging telt inmiddels **423** leden.

Reacties van lezers

“Het is me niet gelukt te achterhalen of tussen deze burgemeester (bedoeld wordt burgemeester Pieter (Peer) Verhagen van Woudrichem) en het in dit artikel beschreven geslacht Verhagen enigerlei relatie bestaat. Mogelijk kunnen lezers van dit blad hierover informatie verstrekken”.

Met deze passage sloot Hans van den Heuvel in de vorige editie van het Nieuwsblad zijn artikel af over het patriciërgeslacht Verhagen.

Naar aanleiding hiervan ontving de redactie een reactie van Jan en Gerda Mouthaan uit Woudenberg, beiden lid van onze vereniging en enthousiaste genealogen. Zij zijn tot de conclusie gekomen dat de bedoelde familierelatie niet kan worden aangetoond. Aan deze conclusie liggen de volgende bevindingen te grondslag.

De betovergrootouders van de Woudrichemse burgemeester Pieter (Peer) Verhagen, die leefde van 1854 tot 1928, waren anders dan de in het artikel beschreven voorouders van de magistraat Warnardus Verhagen en diens generatiegenoten niet afkomstig uit Veen in het Land van Heusden en Altena, maar uit respectievelijk (Sprang-) Capelle en Loon op Zand. Het betreft Jan Verhagen (1713-1777) en Anna van der Leij (1725-1792), die in 1746 in Loon op Zand in het huwelijk traden en beiden in Capelle overleden. Uit het huwelijk werden te Capelle in achtereenvolgens 1750 en 1755 twee kinderen geboren, Pieter-nella en Joost. De zoon, die bouwman was, trad in 1798 te Loon op Zand in het huwelijk met de daar in 1771 geboren Anneke Mouthaan. Beiden overleden in 1831 te Loon op Zand, de man ruim een maand eerder dan de vrouw.

Pieter-nella Verhagen trouwde in 1780 te Capelle met de daar geboren acht jaar oudere Joost Verhagen – een landbouwer, die dus precies dezelfde voor- en achternaam had als haar broer. Het echtpaar kreeg twee zoons : Jan en Gerrit, geboren te Capelle in respectievelijk 1782 en 1786. Pieter-nella Verhagen-Verhagen stierf in 1835 te Capelle op 84-jarige leeftijd. Haar man was daar al 44 jaar eerder overleden.

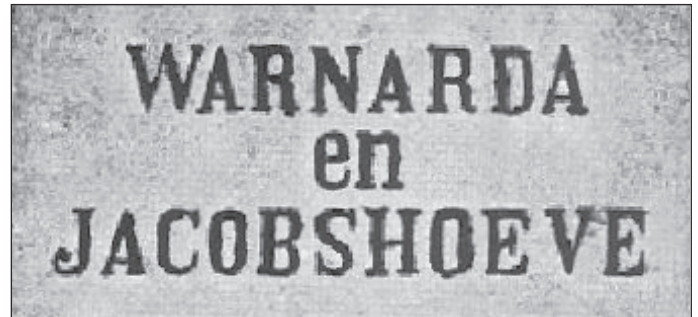
Hun oudste zoon, die evenals zijn vader en grootvader landbouwer was, was getrouwd met de in 1784 te 's-Gravenmoer geboren Soetje van Boxel. Zij hadden één kind, de in 1815 te Capelle geboren Pieter.

Pieter Verhagen werd landbouwer, molenaar en grutter. Hij trad in 1844 te Capelle in het huwelijk met Adriana Oerlemans, een daar in 1819 geboren naaister. De beide echtelieden stierven te 's-Gravenmoer, de man in 1897, de vrouw vier jaar eerder. Uit hun huwelijk was in 1853 te 's-Gravenmoer een dochter geboren, die de naam Pieter-nella kreeg. Zij trouwde in 1878 in haar geboorteplaats met de twee jaar jongere, eveneens uit 's-Gravenmoer afkomstige Pieter Bakkeren, die schipper op de “Eben Haezer”, kerkvoogd en diaken was. Beiden overleden in 's-Gravenmoer, de man in 1934 en zijn vrouw negen jaar daarvoor.

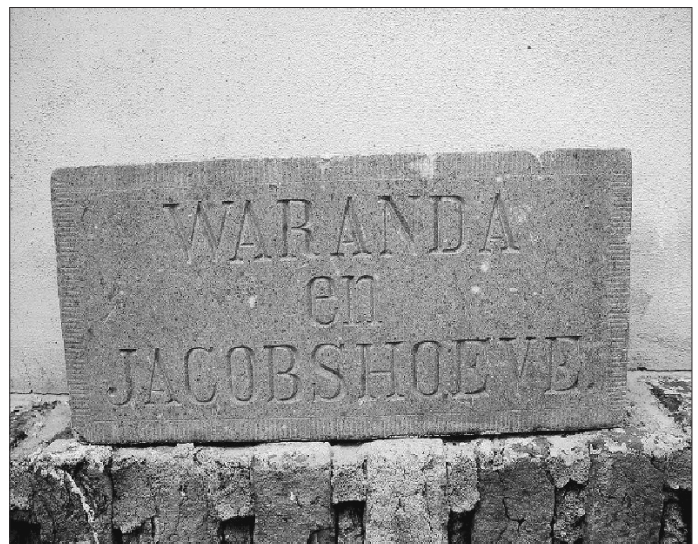
Gerrit, de jongste zoon van Joost en Pieter-nella Verhagen, werd in 1813 te Vrijhoeve Capelle in de echt verbonden met de vier jaar jongere, uit Loon op Zand geboortige Pieter-nella Dekkers. Uit dit huwelijk werd een zoon geboren, die Adriaan werd genoemd. Zijn geboortjaar en –plaats staan niet onomstotelijk vast. Hetzelfde geldt voor Jacomijna van Oversteeg, met wie hij in 1842 te Capelle trouwde. Uit dit huwelijk werden drie zoons geboren, te weten Antonie (1845, Loon op Zand), Pieter (1854, Loon op Zand) en Dirk (1860, Capelle).

De middelste zoon, aan wie Hans van den Heuvel aandacht besteedde in de vorige editie van dit blad, was van 1903 tot 1925 burgemeester van Woudrichem, waar hij in 1928 stierf. Zijn vrouw was Neeltje van Eck, geboren in 1855 te Hardinxveld en – net als haar man – overleden in 1928 te Woudrichem. Het echtpaar had drie kinderen : Cornelis Leendert (1887, Hardinxveld), Adriaan Pieter (1892, Hardinxveld) en Neeltje Pieter-nella (geboren vóór 1901 te Hardinxveld).

In het laatste nummer van het Nieuwsblad van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven stond een artikel van Hans van den Heuvel over Hoge-waard 12: de Warnarda en Jacobshoeve. Op bladzijde 50 staat een foto van de gevelsteen boven de voordeur.

Wie schets onze verbazing toen de Historische Vereniging de volgende E-mail van Gert Strengholt ontving: 'Met belangstelling heb ik het artikel van Hans van den Heuvel gelezen over de Warnarda en Jacobshoeve. De reden waarom ik dat heb gedaan is de vol-

gende: Toen ik het huis aan de Voorstraat 5 betrok stond er in de patio een grote gemetselde plantenbak. Om wat meer nut van de patio te hebben werd deze bak afgebroken.

In deze bak was een steen gemetseld met de tekst "Waranda en Jacobshoeve".

Ik vroeg me af of er een relatie bestond met de Warnarda en Jacobshoeve.

Hans van den Heuvel schreef dat deze gevelsteen op de Hogewaard omstreeks 1900 ingemetseld was.

Zou het kunnen, ik fantaseer er nu maar op los, dat dit misschien een steen is die bij de bouw in 1878 geplaatst is, (Waranda betekent "beschermd jachtterrein" of "Jachtbos"), en dat de familie in 1900 de steen had veranderd in de huidige tekst met de gedachte een (hak)schrijffout te hebben hersteld?

Ik stuur een afbeelding van de steen, misschien kan iemand meer licht in de zaak brengen.

De redactie heeft toen aan Gert Strengholt de volgende mail gestuurd: 'Beste Gert,

Het is een curieuze ontdekking! Persoonlijk denken wij dat jouw steen hergebruikt is nadat de steenhouwer zijn spelfout ontdekt had. Zo op het eerste gezicht is hetzelfde lettertype gebruikt. Heeft jouw steen dezelfde afmetingen als die op de Hogewaard? Was de tekst zichtbaar toen de steen in de bloembak zat?'

Waarop wij het volgende antwoord kregen:

'Beste redactie, de steen heeft een afmeting van 35 x 16,5 cm en zat zichtbaar in de bloembak die ongeveer vijftien jaar geleden gemetseld is. De steen zwierf hier waarschijnlijk rond en men heeft hem een plaatsje gegeven in deze bak.

Volgens mij was Arie Roodnat de opdrachtgever. Zelf denk ik dat de steenhouwer, als hij zijn hakfout ontdekt had, deze steen weer gebruikt zou hebben voor een andere bestemming en de tekst weggeslepen zou hebben. Deze steen was ook in die tijd relatief kostbaar en moest per schip uit België vervoerd worden.

Het vermoeden waarom ik denk dat dit de originele steen zou kunnen zijn is deze:

Warnardus Begram was een persoon met grote status in Ameide, toen hij dit huis liet bouwen was hij 55 jaar oud.

Als hij een blijvende herinnering aan zichzelf wilde achterlaten d.m.v. naamgeving aan zijn huis, denk ik dat hij dat nooit zou willen doen met zijn voornaam, maar met de achternaam Begram.

De bewoners van Ameide in die tijd, zullen hem met de pet in de hand altijd hebben aangesproken met meneer Begram.

Misschien was hij een liefhebber van de jacht en had hij in de omgeving van zijn nieuwe huis z'n jachtterrein. Misschien is dat te achterhalen?'

De familie Roodnat deelde ons desgevraagd mede dat de steen reeds ingemetseld was in de bloembak toen het huis op de Voorstraat 5 werd betrokken.

Kasteel Meeuwen

De heer J.A. van Bleiswijk Tierens Verhagen uit Schuddebeurs stuurde ons naar aanleiding van het artikel 'Het geslacht Verhagen' van Hans van den Heuvel, een gouache van het kasteel 'Meeuwen' zoals het er vroeger heeft uitgezien.

Jacob Cats, Raadspensionaris van Holland, 1639, olieverf op doek, 67.5 cm x 57.5 cm, Rijksmuseum Amsterdam.

Jacob Cats, Nederlands dichter, jurist en politicus

Paul Will

*Herkaut eerdat ghij swelgt, / Slockt niet gelijk een vraat,
Maar denkt meer als ghij leest, / En leest meer als er staat.*

De zeventiende eeuw staat te boek als de gouden eeuw, een glansperiode van onze nationale beschaving. Wie kent niet luisterrijke namen als die van Rembrandt en Vermeer, Vondel en Hooft, De Ruyter en Tromp, maar ook van omstreden figuren als Grotius en Oldenbarnevelt. Aan die laatste twee hebben we in vorige afleveringen enige aandacht besteed. En voeren in die bewuste eeuw niet alleen tal van trotse zeekastelen naar Oost en West, maar klonk ook volop wapengekletter in den lande? Ondanks een vloed aan informatie blijft voor velen het beeld een beetje vaag. Wat weten we nu echt van die verre tijd? Het was ook beslist niet alles goud wat er blonk. Van het zgn. 'kopergeld' waarmee 'het gemeen' mee moest zien uit te komen, vernemen we maar bar weinig. Ach, de bevolking van die eeuw vormde namelijk een zelfde sociale piramide als de onderontwikkelde volken van nu. Een smalle top van welgestelden, een laag van kleine luiden en dan de grote massa van proletariërs. Laat ons dat nu maar even links laten liggen en stilstaan bij één die 't gemaakt heeft, maar vanwege zijn dichtwerk best wat betekend heeft voor eenvoudige tijdgenoten en zelfs nazaten. Jan en alleman, lezen lerende, kende zijn naam en die van een der gewichtigste woningen in onze residentie door hem gesticht: het Catshuis. Jawel, maar wat weten we nu verder van het doen en laten, denken en dichten van ooit een der populairste vaderlandse auteurs Jacob Cats?

Eerste hoofdstuk van Cats' levensloop

Deze komt ter wereld anno 1577 in een middenstandsgezin, waar wel een stuivertje zat. Vader Adriaen is een man die meetelde in Brouwershaven en 'sat dan ook daar gestaâg midden in den Raad'. Lang geniet Jacobje niet van zijn ouderlijk huis.

Op z'n elfde als zijn moeder is overleden en vader hertrouwt met een adellijke Waalse dame, verhuist hij naar een kinderloze oom en tante te Zierikzee. Daarop wordt de jonge Jacob inwonend leerling bij de rector van de Latijnse school ter plekke. Van die zegt hij later: "Een vriend van wijze raadt is vrij (= zeker) een groot geluk".

Op z'n vijftiende gaat hij in Leiden klassieke talen en rechten studeren, maar promoveren doet hij er niet. Hij vertrekt als destijds vaak in betere kringen de gewoonte was buitenslands om de studie voort te zetten en te voltooien, bijv. in Orléans, gelijk ook o.a. Hugo de Groot. Terug in de lage landen start Mr. Cats een veelbelovende juridische praktijk in Den Haag. Daar maakt hij vooral naam door de verdediging van een van toverij beschuldigde vrouw en weet deze ongelukkige voor de pijnbank te vrijwaren. Hij onderbreekt echter zijn praktijk i.v.m. een kwaal van onverwacht opkomende hoge koorts, waarvoor hij op doktersadvies genezing zoekt in 'het vruchtbaer Engeland'. Aldaar krijgt hij in Cambridge ook contacten met puriteinse christenen - die o.a. een zeer strenge zondagsheiliging nastreven -. Dit en meer gestrengheid in de leer heeft een stempel gedrukt op zijn verdere leven, streven en werken. De

gewenste genezing blijft helaas uit en verkrijgt hij pas na terugkeer naar zijn geboortegrond, waar hij zich vestigt als advocaat in Middelburg.

In 1603 keert Cats weer terug naar Zeeland. Hij vestigt zich op aanraden van zijn vriend Apollonius Schotte, als advocaat te Middelburg. Daar gaat hij wonen in een huis van de rijke koopman Balthazar de Moucheron. Op dat moment woont diens broer Pieter met zijn gezin in het huis. Cats trekt bij het gezin in. Na enige tijd koopt Cats het huis van de Mouchérons. Hij laat het van binnen aanzienlijk verbeteren en verfraaien.

Het huidige pand, gelegen aan de Lange Noordstraat, heeft in de kroonlijst de datering MDCCLII (1751). Dat wil zeggen dat de voorgevel in de 18e eeuw dus nieuw opgetrokken of verbouwd is. Het achterliggende huis is ouder. In de 19e eeuw is een gevelsteen in de voorgevel aangebracht met de tekst "Woonhuis van Jacob Cats 1603-1623".

In deze al meer in goeden doen rakende Zeeuwse hoofdstad komt hij onder het gehoor en de indruk van de bevindelijke predikant W. Teelinck, eveneens afkomstig uit Brouwershaven, en die ook colleges heeft gelopen in Cambridge. Deze geestverwant der Nadere Reformatie moet Jacobs 'akker bewerkt hebben, die overzee ontgonnen is'. Hij wordt in 1608 stadsadvocaat (= raadsman van het stedelijk bestuur) en krijgt handenvol opdrachten, o.a. het behandelen van de 'kaapvaarderij'. Menige gekaapte Spaanse bark of rijke kraak moet naar behoren opgedeeld worden, maar hoe, wat en aan wie?

'Om dan naar regten eisch den buit te mogen deelen
Ontstond er hart geschil en veelderley krakkeelen',

Dit verzucht Cats eenmaal, maar dat de heren advocaten (dit blijft onder ons) er niet kwaad bij varen, is wel duidelijk. Is het wonder dat deze voorspoedige Meester ook aan trouwen begint te denken? 'Of-schoon zijn aert was van der jeught genegen om te mallen en niet ongevoelig voor vrouwelijk schoon', krijgt hij het echt te kwaad met het aantrekkelijke meisje dat hij stevast ziet in de Franse kerk. Deze vlam zet zijn hart in vuur en vlam, *'maer als de Noot begint te dringhen, / Is de liefde haest verkout'*. Wanneer deze vrijer er achter komt dat haar vader - o, ramp - een frauduleus bankroetier is, bedenkt hij zich en raakt zij uit het oog en hart. Zijn goede naam te grabbel gooien zal immers zijn carrière kunnen schaden. Weldra maakt hij kennis met de joffer Elisabeth van Valckenburgh *'oud 26 jaren en die hem ook stand en fortuin aanbrengt bovendien'*. Hij trouwt haar A.D. 1605 en dat deze Amsterdamse schone - stammende uit een Antwerps migrantengeslacht - van calvinistische snit behoorlijk invloed op hem heeft, blijkt uit een tweeregelig rijm van man-lief:

*'En dat ick tot uw kerck ten lesten wiert gebrogt
Is door mijn weerde vrouw eerst krachtig uitgewrogt'*

Weet u nog van Vondels triomfkreet over vrouwe Reygersbergh, die duizend man te erg af was? Van vrouwe Cats-Van Valkenburgh zouden we wat kreupel Catsiaans kunnen rijmelen: *'Had Cats' dominus Teelinck er wel terug / Van wat gelukte aan vrouwe Valckenburgh?'* Hij treedt namelijk tegen zijn dertigste officieel toe tot de toen nog geheten Ghereformeerde kercke te Middelburg. Over kreupel gesproken: we citeren een deel van een tekenend gedicht, getiteld:

*Krepel wil altijd voordansen:
'Lestmael quam ick in een velt,
Daer een yder was geselt
Tot een uytgelaten vreught,
Nae de wijze van de jeught;
Jonge lieden van het landt
Songen, sprongen hand aen handt;
Yder maeckte groot geschal,
Yder was er even mal;
Doch van allen was' er een
Met een krom, en krepel been,
Met een plompen stompen voet,
Die hadt veëren op den hoet,
Die was voren aen den dans' ...,*

Is het niet eveneens een tikkeltje tekenend voor veel rijmwerk van onze poëet?

Even tussendoor: Cats als koopman

Hoe het zij, we keren terug naar zijn gezinsleven en iets over z'n herenboer zijn. Wat is er voorgevallen? Wel, zijn drukke praktijk krijgt een ontijdig einde vanwege het Bestand dat

1609 is ingegaan en de oorlog heeft opgeschort. Deze Mr. gaat zijn geluk zoeken in landwinning. Met broer Cornelis, inmiddels burgemeester van hun *Het Munnikenhof in Grijskerke* ziet er nu als een losstaand buitenhuis uit. Dit is echter niet altijd zo geweest. In de 16e eeuw is het bezit van de pastoor van Popkensburg, nu Sint-Laurens. Wat nu rest is niet meer dan het achterhuis van het complex, dat tot in de 19e eeuw ook een groot voorhuis met toren rijk is. In 1972/73 wordt het gebouw ingrijpend gerestaureerd. Zo vervangt een nieuwe muur in schoon metselwerk de oostgevel, die tot de sloop van het voorhuis een binnenmuur is. Het torentje heeft kleine ramen rondom, die uitzicht bieden net boven het leien dak van het huis.

Tegenwoordig is het pand particulier eigendom en doet het in feite nog steeds dienst als buitenverblijf. Zodat de regels van Jacob Cats nog niets aan actualiteit hebben ingeboet: *Ick schoude stadts gewoel, en koos het eensaam velt, Want daar was toen ter tijd mijn wesen naar gestel.*

geboorteplaats, tezamen met een paar ondernemende vaklieden, neemt hij deel aan het droogleggen der onder water gezette polders - de Zeeuws-Vlaamse waterlinie.

Nu is zo'n indijking een secuur en speculatief werk dat grote vakkennis vereist. Daarbij worden de juridische onderhandelingen met de oorspronkelijke eigenaars, kloosters en abdijen, aan Jacob toevertrouwd. Daar zijn onzekere factoren in het spel: hoeveel hebben gronden geleden van het zoute water en zal misschien alles of een deel weerom geïnuundeerd worden na afloop van die wapenstilstand?

Het zij zo, deze herenboer weet intussen geslachte polders voor een prikje aan te kopen en nadien weet 'de verkoop dier dyckagiën' deze gewiekste pleiter terdege zoden aan de dijk te zetten. Dat blijkt o.a. uit de aanschaf van de buitenplaats Munnikhof bij Grijskerke.

Met vrouw en kinderen betreft hij 's zomers deze hofstede, waar hij er genoeg in vindt om 'buyten alle sorg te sitten in het groen' enne ...: *Ick las, ick dicht, ick schreef, ick maeckte zinnebeelden, / Terwijl mijn kleyne jeugt omtrent de boomen speelden*. Als deze nu 42-jarige huisvader zijn in het Nederlands en oude talen gedichte jeugdverzen in het vergeetboek geraakt nog 's doorsnuffelt, 'bedroeft hij zich over de uytwerpselen van zijn blinde jonckheyt, de dertele minneliedereren'. Aanstonds rijpt in hem het plan deze jeugdzonden te boeten met ernstiger nuttiger kunstwerk. Hij neemt de 'lang versmeten pen' ter hand om het ijdele brabbelwerk te 'verbraven'.

Vervolg van diens huiselijk leven en carrière

Het is helaas niet alles goud geweest wat er blonk, het gezinsleven is overschaduwed door donkere wolken. Van de drie zoons die zijn vrouw hem schonk, blijft er niet één lang leven, enkel twee dochters resten het echtpaar en bereiken de volwassenheid.

Wel vertoont na het beëindigen van het Bestand zijn loopbaan een duidelijke climax: hij wordt pensionaris van Middelburg, ziet af van een professoraat in Leiden, maar in 1622 krijgt de Dordtse schout Adriaan Blijenburg de opdracht naar Zeeland af te reizen om Jacob Cats te polsen over een verandering van betrekking. Eigenlijk wil hij nog niet, "mijn

eegemaal wil van geen vertrekken weten" en de vriendenkring laat hem evenmin met rust. Weer wel spreekt dit de plaatselijke predikantenkring aan: zo'n functionaris in de stad waar de Nationale Synode is gehouden.

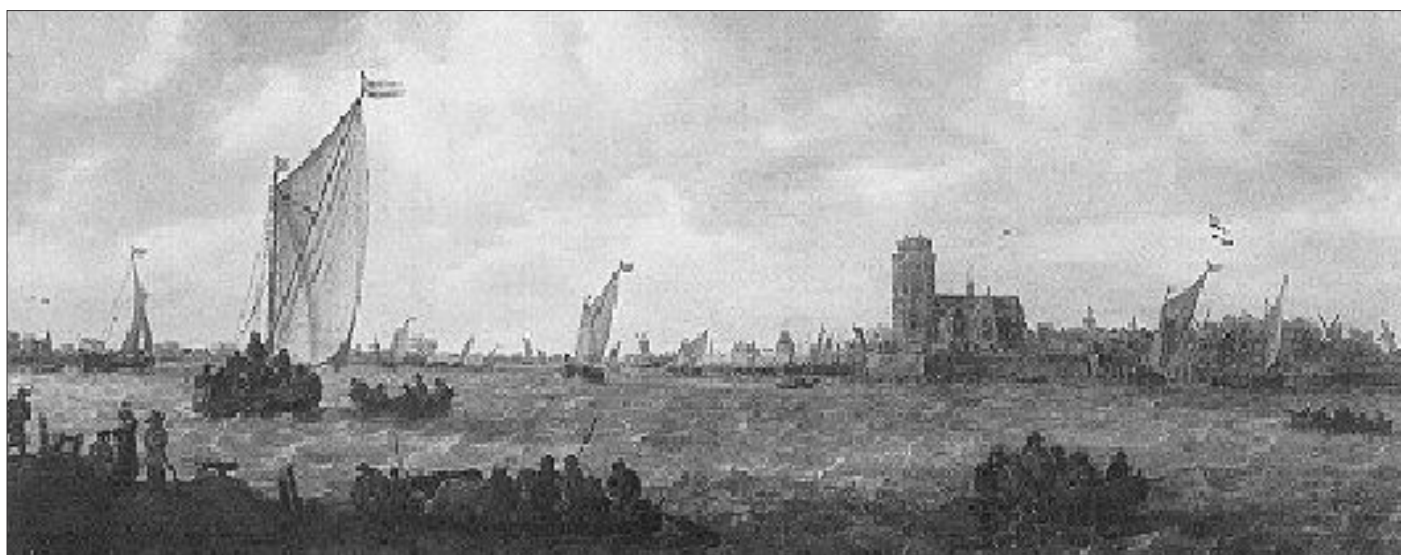
Cats vertrekt ten langen leste om 13 jaar de oudste stad van het leidinggevende gewest Holland met raad en daad bij te staan. Aldaar komt ook zijn lieve levensgezellin A.D. 1631 te overlijden en wordt uiteindelijk bijgezet in het familiegraf in de Haagse Kloosterkerk.

Hij blijft achter met zijn dochters, de oudste, Anna, is tijdens moeders ziekteperiode getrouwd en de jongste, de 12-jarige Elisabethje heeft nog een verzorgster nodig. Hoewel hij nog heeft overwogen te hertrouwen verwerpt hij deze gedachte en werpt zich op o.m. orde op zaken te stellen t.a.v. zijn gezinsleven, stadsaangelegenheden en problemen met zijn polders zelfs in Engeland gelegen. Voor dat laatste verblijft hij daar zelfs enige tijd om deze op te lossen. Dus te veel besognes en daarenboven heeft deze weduwnaar in een van zijn mooiste gedichtjes een eresaluut aan zijn Elisabeth gebracht. Uit 'Niet en kander beter passen als dat t'samen is gewassen' plaatsen we een fragment over twee schelpen, dat zijn notendoppen als symbool van het ideale huwelijk:

*'Als van twee gepaerde schelpen
D' eene breeckt of wel verliest;
Niemant sal u kunnen helpen,
Hoe men soeckt, hoe nau men kiest
Aan een die met effen randen
Juyst op d' ander passen zou;
D' oudste sijn de beste panden,
Niet en gaet voor d' eerste trou'.*

Als staatsgeleerde in 's-Gravenhage

Deze Dordtse pensionaris heeft zich al eerder in Den Haag gevestigd i.v.m. zijn tijdelijke benoeming tot raadpensionaris van Holland, dit wegens ziekte van de huidige bewindsman. Hij had wel oren naar dat ambt, wat immers inhoudt dat je zo 1ste minister

Jan van Goyen, *Gezicht op Dordrecht*, Dordrechts Museum.

De vrede van Munster, Gerard ter Borch II, olieverf op koper, 60 x 40 cm. 1648. Rijksmuseum, Amsterdam.

in de Staten-Generaal was? Het duurt echter nog enige jaren voor hij dit toppunt bereikt. Tot 1651 is hij werkzaam als raadpensionaris van Holland. Hij heeft best spannende tijden beleefd, zoals die van de vredesonderhandelingen in Munster gedurende 1646 tot 1648.

De meningen zijn verdeeld, de scheidingslijn loopt zelfs door de stadhouderlijke familie. Zo ijvert Amalia van Solms, Frederik Hendriks weduwe, voor de vrede, hun zoon Willem II behoort tot de mensen die luide hun sympathie voor voortzetting van de oorlog uitbazuinen. En opmerkelijk is dat Zeeland instemt met deze jubel en tot het laatst toe tegen de vrede gekant is gebleven, vooral om de grote voordelen der kaapvaart, die het gewest dan dreigt te verliezen! Was dit een apart probleem voor onze Cats, de geboren en getogen Zeeuw? Aan welke zijde hij stond, wie zal het zeggen? Ach, hij is wel een beetje bleke figuur gebleven en met zijn plooibaar karakter heeft hij geen eigen stempel gedrukt op de Nederlandse Staatskunde. Daarbij heeft hij - wat oneerbiedig gezegd - de pech gehad dat Holland zowel voor als na hem functionarissen heeft gekend die hoe dan ook meer geschiedenis hebben gemaakt: twee Johan's: van Oldenbarnevelt en de Witt.

Met stadhouder Frederik Hendrik, die de vrede net niet beleeft, heeft hij uitstekend kunnen samenwerken, maar diens zoon/opvolger, de enigszins teugellose Willem II bezorgt hem in de nadagen van zijn bediening veel hoofdbrekens.

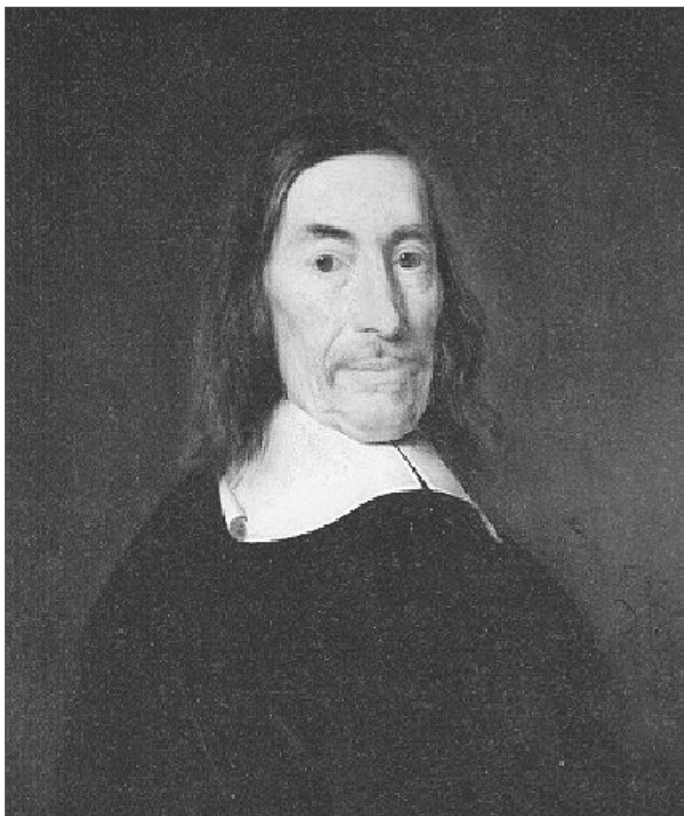
Weet u, na de vrede van Munster wenst de Staatsgezinde partij als bezuinigingsmaatregel een deel van het krijgsvolk af te danken, wat tegen de zin is van Willem II. Als kapitein-generaal verzet hij zich fel en na een boel gedoe verschijnt hij op hoge laarzen in de Staten-Generaal, gewapend met een concept van z.i. hoognodige maatregelen, te weten *'een seer notable bezending (= sturen van een gezantschap) namens de Staten-Generaal naar de steden van Holland om dezelve te bewegen op de afdanking terug te komen'*. Het geheel is op een prinselijk fiasco uitgelopen, zelfs wilde hij de hoofdstad tot toegeven dwingen. Wie kent niet in dit verband die beroemde zinsnede dat de Prins voor Amsterdam was... gele-

gerd!

Medio 1650 boodschapt Willem II de leiders van die tegen hem gerichte oppositie in de Staten van Holland dat hij hen wil spreken, maar bij aankomst stelt hij hen volkomen verrast onder streng arrest. Eveneens heeft de Oranjeprins zijn raadpensionaris ontboden en deelt brengt hem kortaf hiervan op de hoogte. De oude Cats schrikt hevig, zelfs niet beseffend dat op dat moment het zestal opgesloten zit in belendende vertrekken. Zelf rapporteert hij hierover achteraf: *'Ik stond hierop versteld als van een zeldzaam wonder. / Mijn brein was omgeroerd als van een grooten donder'* Karakteriseren deze versregels niet een beetje tegelijk zijn dichter- en zijn staatsmanschap? Hij is zelfs zo in de war dat hij niet eens bij machte is hun namen te onthouden, dus schrijft Willem ze maar voor hem op. Hoe loopt het af met dat zestal? Wel die zijn daarop in karossen geladen en naar de staatsgevangenis Loevestein vervoerd. Het stel benarde pensionarissen en burgemeesters, van wie de voornaamste onder hen is Jacob de Witt, burgemeester van Dordt, de vader van Cornelis en Johan. De zinsnede *'Gedenk aan Loevestein'* moet

Willem II en Maria Stuart, Gerard van Honthorst, 1647, hoogte: 302 cm, breedte: 194.3 cm, Rijksmuseum, Amsterdam.

hij zijn zonen levenslang hebben voorgehouden. De opsluiting is van korte duur geweest, Willem II overlijdt, slechts 24 jaren oud, plotseling aan een

geheimzinnige pokachtige ziekte en acht dagen na diens verscheiden komt zijn zoontje, de latere Willem III, ter wereld. Zijn tegenstanders gebruikten voortaan de naam Loevesteinse factie voor de groep die het Eerste Stadhouderloze Tijdperk bewerkte.

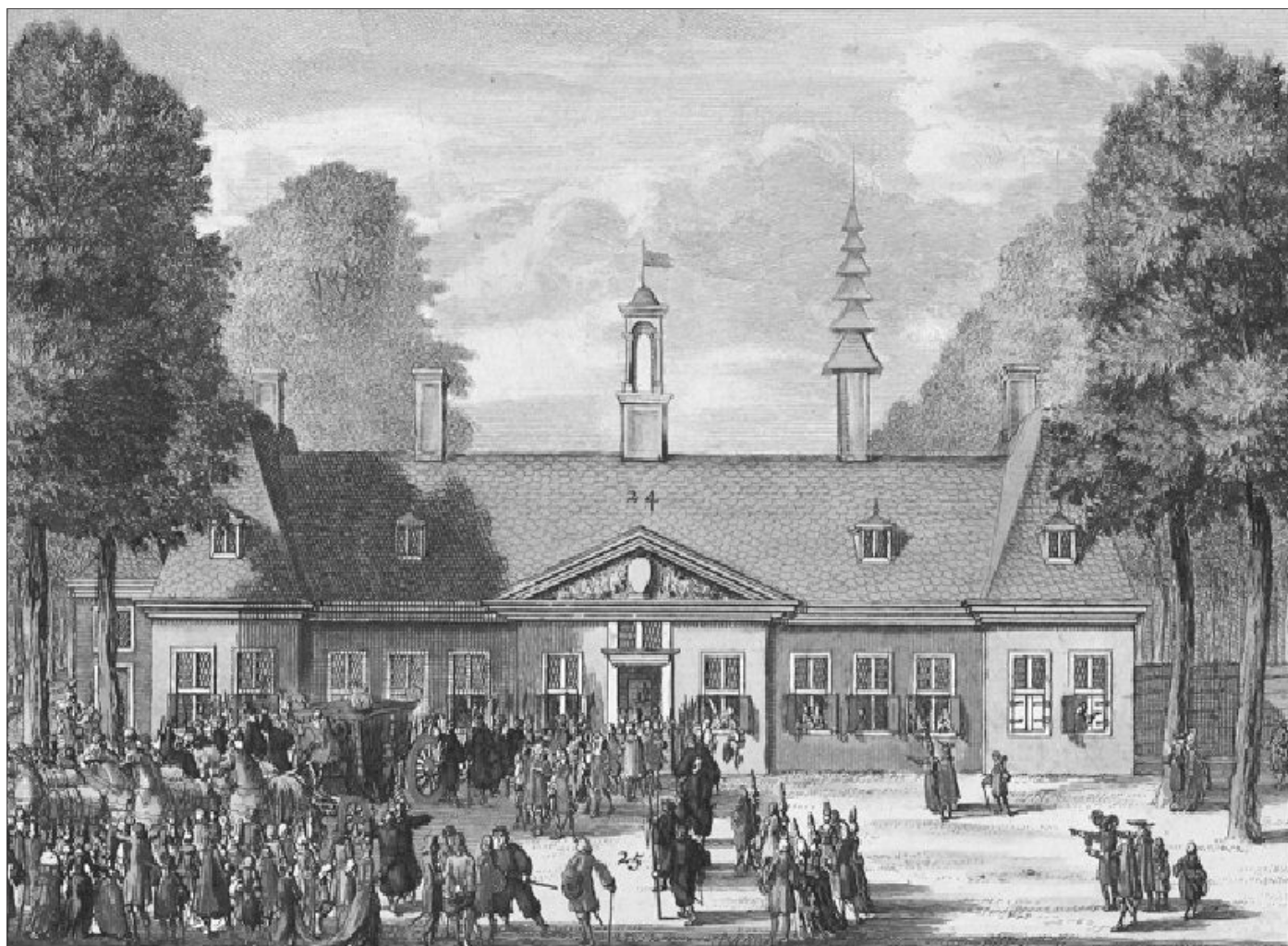
Van het lastig pack verlost

Dat Cats bestuurlijk talent had, blijkt wel uit het feit dat men Cats na zijn terugtreden toch verzoekt de leiding van een delegatie op zich te nemen teneinde in Engeland verzet aan te tekenen tegen de uitvaardiging van de Acte van Navigatie. Weet u nog: uit handelsnijdver mocht o. a. Nederland slechts goederen van eigen bodem daar invoeren, zelfs geen vis? En ook nog dat Grotius zijn groots standaardwerk 'Mare Liberum' een jaar later (1652) uitbracht?

Wanneer hij ten lesten daarvan bevrijd is en afscheid heeft genomen van Hunne Hoog-mogenden laat hij op zijn buiten Sorghvliet in 1652 een huis bouwen om zich daar te settelen.

Deze plaats met zomerhuisje bezat hij al veel langer, maar nu ontbreekt het deze landman niet aan ijver om de boel te gaan cultiveren. Vrijwel dagelijks

Jacob de Witt, burgemeester van Dordrecht, paneel 74,5 x 60,5 cm. Gesigneerd en gedateerd m.r. AE 67 f. A 1657 Dordrechts Museum, Dordrecht.

Het huis Sorghvliet (thans Catshuis) in Den Haag. Gravure van Johannes van den Aveele, circa 1690.

houdt hij zich bezig met kappen en hakken, enten en snoeien van bomen. Zo tovert hij de buitenplaats om tot een park, dat hij voorziet van rechte lanen, rotspartijen, prieeltjes, grotten en zelfs bedriegertjes ontbreken niet. Met die verborgen fonteintjes bezorgt hij echt-Catsiaans genodigde deftige Haagse joffers de schrik van hun leven! De laatste levensjaren brengt deze pensionaris - nu echt met pensioen wat wij eronder verstaan - voornamelijk door op zijn landgoed, waar hij niet alleen joffers nodig, maar ook tal van Haagse predikanten van zijn kleur en zelfs worden er besloten kerkdiensten belegd.

Gaan waar de woorden gaan

Als reeds gezegd: hoewel hij behoorde tot de aristocratie, richt hij zich als dichter tot de bredere volksklasse, waar hij gelezen en genoten werd 'tot nutte lering'. Hoeveel hij in zijn tijd op maatschappelijk of politiek terrein ook betekend mag hebben, voor tijdgenoot en nageslacht is hij een der leidlieden geweest van het calvinistische volksdeel, de kleine luiden. Vandaar de erenaam van Vader Cats, de populaire volksdichter van onze krachtige zeventiende eeuw, wiens werk in veel gezinnen als tweede huisbijbel in hoge ere stond. Naar eigen zeggen heeft hij "overal gepoocht te gebruyken een openbare, eenvoudige, ronde en gans gemeene manier van seggen, deselve meest overal ghelijck makende met onse dagelickse manier van spreken, daarin alle duysterheit (so veel ons doenlick is geweest) schouwende" (= mijdende).

Wat kun je al; neuzend in 'Alle de Wercken' (pas postuum verschenen in 1665) niet terugvinden? Als reeds opgemerkt gaat hij eerst in 1618, als hij dus reeds vier kruisjes achter de rug heeft, echt als dichter in de openbaarheid treden, te beginnen met het genre van de zgn. emblemata, verlucht met prachtige prenten van zijn Haagse vriend, de schildergraveur Adriaen van der Venne. We noemen twee bundeltjes 'stomme beelden, ende nochtans sprekende': 'Sinnene - én Minnebeelden' en uit Cats' Dordtse jaren 'Spieghel van den Ouden ende Nieuwen Tijd'. Naast emblematicus is deze een rasverteller, getuige 's Werelts begin, midden en eynde, besloten in den Trouwingh' (1637 en ringh = cyclus). Het is een verzameling berijmde novellen, waarin het bekendste verhaal gaat over het Spaanse heidinetje (= zigeunermeisje) en men moet lang zoeken aler je in de literatuur iets zo spannends tegenkomt. De auteur geeft hierin meer dan een reeks berijmde trouwgevallen, hij voegt bij elk 'geval' een in proza gestelde dialoog tussen een oudere en een jonge man, een tweespraak dus, waarin kwesties aan de orde komen die door de voorafgaande vertelling worden opgeroepen. Heel aardig is dat hij in de Inleiding zijn ellendicht voorstelt als een kind: 'Al was ick ongetrouwt, ick kreegh een echte kint, / Niet by een witte vrou, maer uyt den swarten int' (= inkt).

Verteller en moralist is hij ook in een derde groep werken die men kan onderscheiden, te weten de meer beschouwelijke gedichten, het 'leerboek met de langademige titel: 'Houwelick, dat is het gansch Beleyt des Echten-Staets, Afgedeylt (= opgedeeld) in

ses Hoofstucken, Te weten: Maeght, Vryster, Bruyt, Vrouwe, Moeder, Weduwe', Behelzende mede de Mannelijcke Tegenplichten', voor het eerst in 1625 uitgekomen. In de Inleiding staat 'Wij en schrijven noch tot oneerlickheit, noch tot geckernye, maer tot stichtinghe, en dat heuselick immers soo verre onse swacke penne in de Nederlantsche tale heeft connen toereyken' Het is een leerdicht waarin de auteur aan de vrouw de plichten voorhoudt die ze in de verschillende fasen van haar leven dient te volgen. Diens bescheidenheid in het voorwoord uitgedrukt en dat toegift over de taken des mans siert hem! Wat niet wegneemt dat hij de nog typisch zeventiende-eeuwse opvatting over het 'huiswif' verwoordt. Haar noemt hij 'het beste stuk van 't huisbedrijf en gelijk het oog van de meester het paard vet maakt, zo maakt dat van de vrouw de kamers net. O zo, de verhouding tussen man en vrouw wil hij niet 'verdraeyt zien, zodat 't haentje zou zwijgen en 't hintje kraeien.'

Beschouwelijk zijn eveneens de meeste werken uit Cats' laatste levensjaren, zoals zijn autobiografie: 'Ouderdom, Buytenleven en Hofgedachten op Sorghvliet'. Een ogenschijnlijk onbelangrijke gebeurtenis vormt vaak aanleiding tot een moraliserende overpeinzing. De gedichten tonen diepe vroomheid, die met pijnlijke nauwgezetheid het eigen leven toetst aan de normen van de Schrift.

In 'Twee en tachtigh-jarigh Leven' verhaalt hij eveneens zijn levensgeschiedenis.

Nadere kennismaking met zijn dichtwerk

Waarin schuilt nu het eigene van Cats' kunst? Hij is er zich van bewust dat de mens zijn creativiteit niet maar op eigen houtje kan ontwikkelen. Niet de herkomst van de stof is van belang, maar de geschiktheid voor het gestelde doel. Want met zijn poëtisch werk wil hij leermeester van medemensen zijn en het bereiken daarvan is hem een zaak van roeping geweest. Op deze manier is hij een volksdichter geweest en wel vanuit een calvinistisch gezichtspunt. Daarbij is de gewone volkstaal voor hem het voertuig geweest om zijn gedachten met alle voor- en nadelen daaraan verbonden een bredere schare aan te spreken. Een zekere breedsprakigheid doet aan dat alles geen goed, maar de tijdgenoot verdraagt dat niet alleen, maar waardeert zelfs de aartsvaderlijke toon, waaraan thans menigeen zich stoort. Met zijn emblemata (plaatjes met praatjes) treedt hij met grote allure zijn tijdgenoten en nazaten tegemoet met een eigentijds genre, wat van zijn overig werk ook geldt. Voorts is hij behalve een uiterst belesen man een scherp observator, een buitenman van huis uit. We vinden bij hem die echt zeventiende-eeuwse aandacht voor al wat leeft en bloeit, voor bomen en bloemen, vogels en vissen, zelfs voor nietige diertjes als spinnen en muggen. Ook het geringste schepsel is liefdevolle beschouwing waard: ten eerste omdat men er Gods scheppingsglorie in kan zien schitteren - heeft de zeventiende eeuw niet de grootheid van het microscopische ontdekt? -. Ten tweede is er altijd wel een les uit te trekken in zedelijke, maatschappelijke of religieuze zin.

Hij kent de geur van stoffige folianten, maar niet minder die van pas omgeploegde kleigrond of los zand. Tevens blijft dit alles vingerwijzing, zoals we dat kennen van Guido Gezelles krinkelende, winke- lende waterding, dat al schrijvende heen wijst naar de heilige name van God! Heel Cats' werk en werke- lijkheid is daarvan doortrokken.

Waardevol zijn ook diens spreuken, deels van eigen makelij, deels bestaande spreekwoorden op rijm gezet: We noemen een stel pittige puntdichten, zgn. Sin-spreuken, voor het merendeel uit de 'Spiegel van den Ouden en de Nieuwen Tijd'.

Cats leest zijn volk de les

Typierend voor de wijze waarop hij ons zijn lessen leest in de hoop dat wij deze ter harte zullen nemen is bijvoorbeeld:

Wil je voordeel, Leest met oordeel , waarnaast te bedenken valt

Wie maer één boeckjen heeft gelesen / Dat placht een neus-wijs mensch te wezen.

Of aansporing tot spaarzaamheid in:

De neerstige hant, / En sparige tant / Koopt ander luy lant.

Maar: *Wie in sijn lant geen kooren zaeyt, / 't Is zeker dat hij distels maeyt.*

Vaderlijk geeft vader Cats zijn adviezen op het gebied van huwelijk en nakroost:

Wie peert of wijf soeckt sonder gebreecken / Die mach het werck wel laten steecken, / En denken dat hy bed en stal / Voor eeuwigh ledigh hpuden sal.

Geen peerde dient gekocht, / Geen vrijster bij de keers gezocht. / Zo wilt gij niet bedrogen zijn./ Zo wacht de klaren zonnenschijn.

Bouwt en trouwt met uws gelijk, / Arm met arm, en rijck met rijck

Net met kuys, en mors met vuyl / Valck met valck en uyl met uyl.

Straft kintsche feylen aen u kint, / Eer ghy daer mans-gebreken vint.

Vrient, sijt ghy wijs, Buygt jeugdigh rijs, / Want d'oude stam / Is al te stram.

't Is wel, naer mijn begrip, in ouden tijd gezeid 't Is beter, dat het kind, dan dat de moeder schreit.

Straft vry wel hart u weerde kint, / Indien ghy dat op leugens vint /

En soo ghy eenigh ding vermeugt, / Leert waerheyt spreken aen de jeugt

Indien de jonkheid niet en deught, En geeft de schuld niet aan de jeught; De vader self verdient de straf, Die haar geen beter les en gaf. .

Die wel bemint / kastijt sijn kint.

Nu nog enige levenslessen om te eindigen met een- tje, waarin een ietsepietsie plat woord voorkomt, maar dat tref je meer aan in zijn oeuvre en beslist ook in die tijd:

Indien ghy vreck en gierich sijt, / Soo weest het dan van uwen tijd.

Weert lieve, weert het wied, en dood het boze kruid, Eer dat het verder gae, en eer het wijder spruit.

De boom, die ons bedeckt, en nu begint te bloeyen , Was maer een enkel rijs, toen hij begon te groeyen.

En nog zo wast hij voort, en zo hij langer staat, Zo zult ghij vruchten zien, en in de vrucht ... het zaad.

Wie spreekt, die saeyt, / Wie hoort, die maeyt.

Cats' Sinne- en minnebeelden. Gravure uit embleem 9.

*Een harde steen die wet het ijser, / En harde slagen
maecken wijser*

*Het puntje van een gaeuwe pen / Is 't felste wapen
dat ick ken.*

*Al draagt een aap een gouden ringk / Het blijft toch
maar een leelijck dingh.*

*Om der wille van de smeer / Lickt de kat de kande-
leer.*

*Het is van ouden tijt bevonden, / Van sachte meesters
vuyle wonden.*

Haestige spoet / Is seldom goet.

Wie aen den weg timmert, heeft veel berichts (ook berechts = aanmerkingen).

Deze 'waarschouwing' bijv. dient weer als opschrift voor een gedicht-in-den-brede

't Is om niet gefleuyt, als het peerd niet en pissen wil.

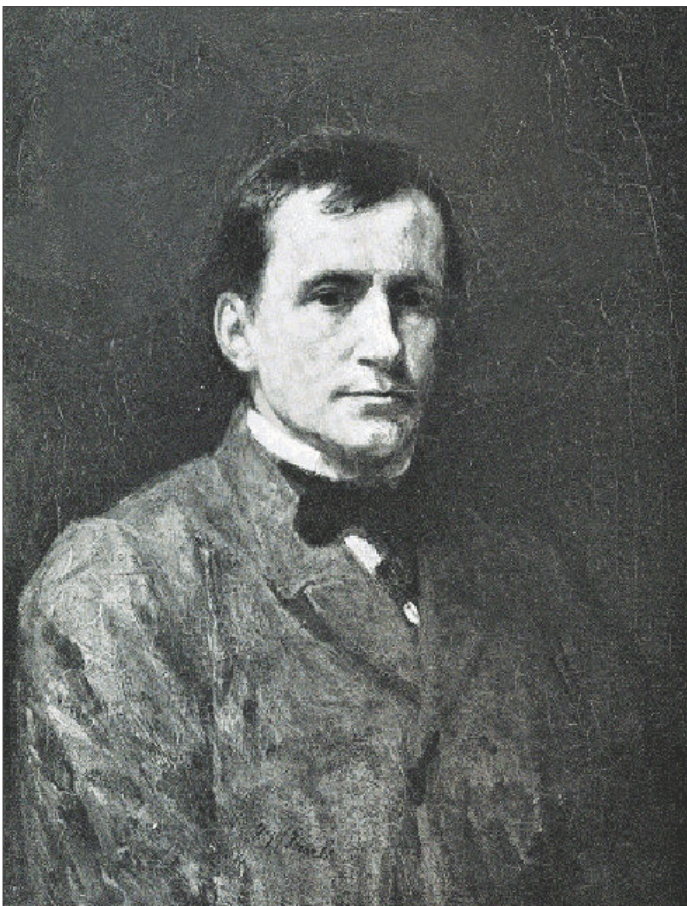
Waardering van toen naar nu

In die zeventiende eeuw zijn de Statenbijbel en Jacob Cats 'het baken en kompas geweest, waarop tal van Nederlandse gezinnen door de golven van het leven zijn gestuurd. Tijdgenoten huldigden preekvader Cats, die zich erop toelagde 'de jonkheid alle

dertele dichten te ontweldigen'; de geleerde Cats, die vermaak verschafte door wijsheid, maar ook de "zoete" Cats, de meester van de vloeiende strelende dichtregels. Uiteraard heeft deze populariteit in later eeuwen aan sterke schommelingen blootgestaan. Vrij lang zijn z'n werken aldoor herdrukt, zijn berijmde verhalen en stichtelijke rijmen gelezen, maar in de negentiende eeuw begint zijn roem te tanen. Zal hierin meegespeeld hebben het feit dat Cats' oeuvre wemelde van huis-, tuin- en keukenonderwerpen, terwijl het krachtige leven van ooit in zijn poëzie amper spiegelde? Slechts sporadisch bezingt hij de grote gebeurtenissen van zijn tijd, hoogstens kom je een lofdicht tegen op de Dordtse Synode of op de triomferende Tromp.

Het leven van Jacob Cats kenmerkt zich door gelijkmatig toenemen in aanzien, macht en vermogen. Heel gewichtige functies heeft hij bekleed en door de bank genomen waren die goed gehonoreerd. Misschien komt het daardoor dat de criticus-reus Busken Huet hem venijnig te lijf gaat: hij noemt 's mans populariteit een nationale ramp en meent dat die godvrezende moneymaker - zo noemt hij hem - met zijn poëzie een wauwelig en geniepig volk heeft gekweekt. Wel weer pleister op de wonde is dat hij even verderop in zijn tirade diens echtheid en waarheid prijst: 'Hij is nieuw geweest en een dichter die dit weet te zijn, veroudert niet'.

Nummer twee is de negentiende-eeuwer Potgieter, die zat er niet zo ver naast door Cats' werkjes van kunst te vergelijken met 'een trekvaart, effen in bijna allen wind en weer. Bij hem vaar je met de

Cd. Busken Huet. Kopie door Coen van Oven
Zomerzegel 1940. Ontwerp en kopergravure van

Naar een origineel van Jozef Israëls
E. Reitsma-Valenca; E.J. Potgieter 1808 - 1875,

trekschuit, glijd je langs Hollands landouwen en je ziet af en toe het beweeg van loovers der boomen en daartusschen landhuizen met opene vensters, die vertellen van Oud-Hollands leven'. Deze zelfde schepper van de figuur Jan Salie in diens 'Jan, Jannetje en hun jongste kind', ziet in Cats' werk tendensen terug van die Jansaliegeest in eigen tijd. "Ik kan het Cats nauwelijks vergeven dat hij 'het saaijen jongskan aan zijn knieën liet spelen'!"

En een derde is dr. Abraham Kuyper. Ook die mist diepte; 'Hoge poëtische vlucht heeft Cats dan ook nimmer genomen. Onzer was het polderland en hierin de huiselijke genieting, maar het bleef ategader gelijkvloersch'.

Dichter Cats wordt zeker de laatste honderd jaren nauwelijks meer onverplicht, gelezen. Bilderdijk, die hem toch wel bewonderde, constateerde al dat alleen vrouwen, oude lieden en het plumpe gemeen hem nog savouereerden. In de indrukwekkende foliant 'Alle de Wercken' vallen er vast voor geïnteresseerden nog prettige vertellingen op rijm te vinden en tevens levert zijn spreekwoordenverzamelingen wie-weet een aangename tijdpassering? Als toegift nog eentje:

*Als de most, te nau bedwonghen
Leyt en worstelt, leyt en sucht,
Sonder adem, sonder lucht,
Siet dan doet hy vreemde spronghen,
Siet! dan rieckt de gansche vloer
Nae de dampen vande moer:
Alle banden, alle duyghen,
Die het vry, het edel nat
Hielden in het enghe vat,
Moeten wijcken, moeten buyghen,
Voor de krachten vanden wijn,
Hoe gewellich datse sijn*

Ziedaar, dan volgt de 'sinne-les': 'strenghe princen, harde vorsten', die te dictatoriaal optreden 'doen het al in stucken borsten. / Want een rijck van enkel dwangh / duert gemeenlijck niet te langh'.

Tot besluit

Nog één aardig fabeltje, dat naar vorm en inhoud zowel typerend is voor Cats' dichtspel als ook enigermate zijn karakter tekent: Het heet:

*Van het riet en de eyckenboom
Een omgewayde Eyckenboom,
Quam drijven met een snellen stroom ,
Quam drijven in het groen riet,
Gewassen aen de gulle vliet.*

Daarop volgt de dialoog tussen het dun gewas, onbeschadigd en het eykenhout:

*Ik ben ontworteld en op de grond gesmakt / en gi,
zwak en teer gewas, / staat nog fier overend. Het*

rietbosje antwoordt spotlachend: *Als hooge boomen
uws gelijk / En dat alleen vermidts ick wijck / Ver-
midts ick buygh en duyck, en nijgh, / Tot dat ick beter
weder krijgh;*

Het rijm besluit met:

*Ghy vrienden, wieje wesen meught,
Weest buyghsaem, 't is een nutte deught,
En als het dondert in de lucht,
Soo dat schier al de werelt sucht,
Dan buyght u, buyght gelijk een riet,
Soo valt op u het onweer niet.*

Cats, ach, de kleinste dingen heeft hij tot kostelijke zinnebeelden omgewerkt en hij verhaalt van het gewone menselijk leven van eeuwen geleden. Het modern-menselijke van hem is nu dat hij dwars door rijkdom en weelde tracht heen te kijken maar onder-tussen... excuus voor die ondeugende gedachte - het donderde in de lucht in Cats' dagen, doch heeft hij soms niet gebogen en is op hem geen ander onweer gevallen dan een bui dukaten.

Wij – buitenstaanders uit de eenentwintigste eeuw – storen ons bij herlezing aan de talloze herhalingen van verzuchtingen en overpeinzingen. Zijn materialistische en tegelijk dwars daardoor heen zijn speurtocht naar innerlijke vastheid maken hem tot een mens in wie wij actuele levensproblemen kunnen herkennen. Zijn dichtwerk gunt je een blik in de zeventiende-eeuwse zeden, maar niet minder in de levensloop van een boeiend dichter uit ons roerig verleden: de hooggeleerde en zoetvloeiende Zeeuwse dichter Jacob Cats. Dit is eveneens de titel van een boek, geschreven door Domien ten Berge¹, waaraan ik een behoorlijk aantal gegevens heb ontleend.

Emblematabundel van Jacob Cats. Uitgegeven door de drukker Jan (Janssoon) Scheffer (III) 's-Hertogenbosch (?)

¹ D. ten Bergen, *De hooggeleerde en zoetvloeiende dichter Jacob Cats*, 's-Gravenhage, 1979.

Arnout Leers door Dionijs van Nijmegen (1705-1798). Potloodschets. Voorstudie voor een portret 18,6 x 15,8 cm. Museum Boijmans Van Beuningen (MB 1241 recto PK).

Arnout Leers, heer van Ameide, schepen van de stad Rotterdam en directeur van de Levantsche handel. Een biografie

Herman Beckmann

Zijn grootouders van vaderskant, Arnout Leers en Jannetje van Berkel

Arnout Leers is vernoemd naar zijn grootvader. Die werd in 1616 in Aken geboren. Hoogstwaarschijnlijk is hij naar de Nederlanden uitgeweken in verband met de voortdurende strijd tussen katholieken en protestanten in

Duitsland. Hij ging op 16 december 1642 in Rotterdam in ondertrouw met de dan twintigjarige Jannetje van Berkel. Zij was de dochter van de predikant Reinier Claesz. van Berkel en Helena Mosisdr. van Nerveen. Het echtpaar kreeg vijf kinderen: Arnout (1643), Helena (1646), Reinier (1654), Anna (1657) en Joannes (1660). Arnout Leers was uitgever en boekhandelaar in Rotterdam. Hij publiceerde onder andere het boek *Valerie Maximi*. Zoon Arnout was lid van het boekverkopergilde in Den Haag en werd in 1685 benoemd tot kamerbewaarder van de Staten van Holland en de Staten-Generaal. Arnout Leers stierf in 1673 en werd begraven in de Grote- of Sint-Laurenskerk in Rotterdam. Zijn weduwe zette eerst alleen en later samen met haar zoon Reinier het bedrijf voort. Jannetje Leers stierf in 1694 in Rotterdam.

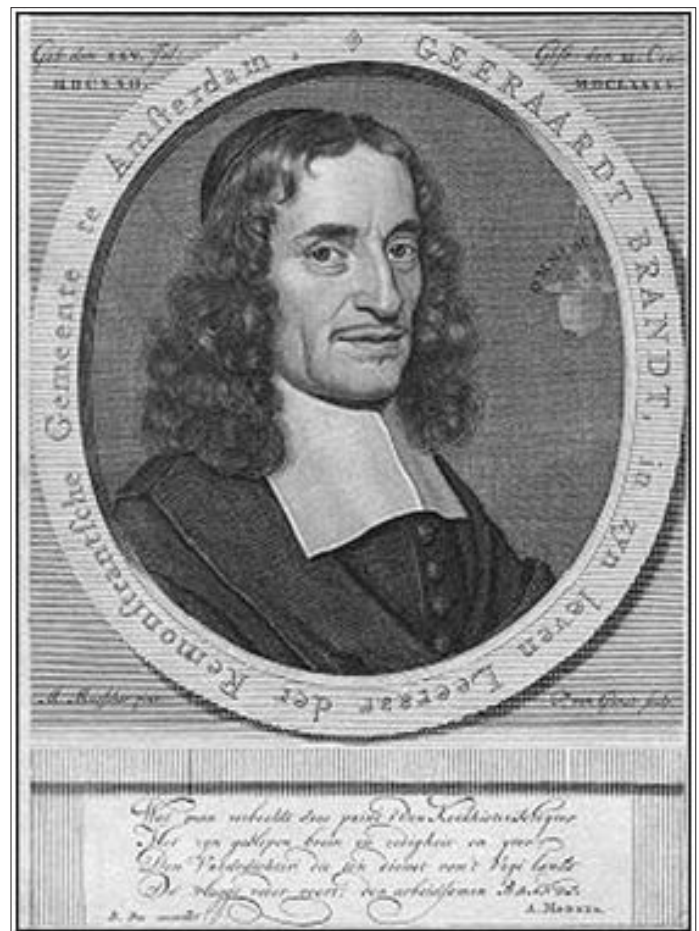
Zijn overgrootouders van moederskant, Caspar Barlaeus en Barbara Sayon

Caspar Barlaeus werd op 12 februari 1584 in Antwerpen geboren als zoon van Caspar van Baerle en Cornelia Eerdewijns. Na de inname van Antwerpen door de Hertog van Parma, Alexander Farnese, vluchtte het gezin naar Zaltbommel, waar zijn vader rector werd aan de Latijnse school. Caspar Barlaeus werd tot predikant opgeleid in Leiden en in 1609 trouwde hij in Nieuwe-Tonghe met Barbara Sayon uit Brugge (?-1635). Hij was daar predikant tot 1612. In 1617 werd hij hoogleraar in de logica in Leiden aan het Staten Collegie. De twist over de predestinatie binnen de gereformeerde kerk noopte van Baerle te kiezen voor de remonstranten. Dit leidde tot zijn ontslag als hoogleraar. Hij vertrok naar het Franse Caen, waar hij geneeskunde studeerde en ook promoveerde. Hij keerde terug naar Amsterdam, alwaar hij aan

het Atheneum Illustre in 1641 hoogleraar werd in de filosofie. Barlaeus was lid van de Muiderkring en een goede vriend van P.C. Hooft. Hij overleed op 14 januari 1648 te Amsterdam en werd daar begraven in de Nieuwe Kerk in Amsterdam. Uit het huwelijk met Barbara Sayon werden vier kinderen geboren, een zoon, Caspar, en drie dochters. Een van hen was Susanna van Baerle (1622-1674).

Barlaeus kende Rembrandt. Bij twee etsen van Rembrandt heeft hij gedichten gemaakt: een bij een ets van de predikant Cornelis Claesz. Anslø (1592-1646) en een ander gedicht bij een postume ets van de predikant Jan Cornelis Sylvius (1564-1638).

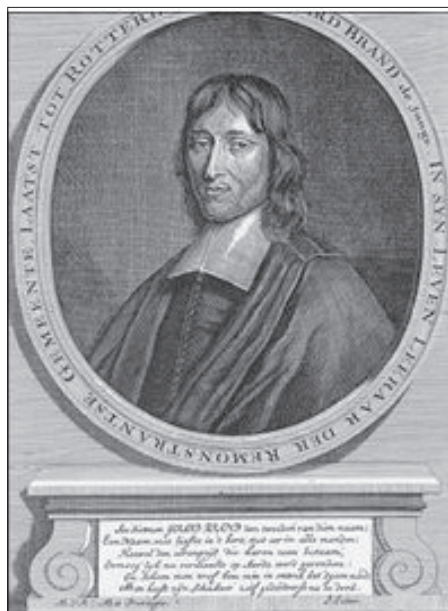
Zijn grootouders van moederskant, Gerard Brandt en Susanna van Baerle

De vader van Cornelia Brandt was Gerard Brandt. Hij werd geboren op 25 juli 1626 in Amsterdam. Gerard Brandt was de zoon van de horlogemaker Gerard Brandt en Neeltje Jeroens. Zijn vader was een bestuurder van de Amsterdamse Schouwburg. Op zijn zeventiende jaar schreef Geeraardt Brandt het treurspel *De veinzende Torquatus*, een soort Hamlet gesitueerd in Rome. Oorspronkelijk werkte hij ook als horlogemaker, maar door zijn contacten met Caspar Barlaeus en speciaal diens dochter Susanna besloot hij te gaan studeren en werd hij remonstrants predikant, geschiedschrijver en kerkhistoricus. Hij verwierf een grote naam met *Historie der reformatie* in vier delen (1671, 1672, 1674, 1704). Ook schreef hij biografieën over Hooft (1677), Vondel (1682) en Michiel de Ruyter (1687). Hij trouwde op 8 septem-

Caspar Brands (1653-1696)

Gerard Brandt (1657-1683)

Joannes Brandt (1660-1708)

ber 1652 met de dertigjarige Susanna van Baerle¹. Zij was een zeer geleerde vrouw en dichteres. Het echtpaar kreeg zes kinderen: vier jongens en twee meisjes, Anna en Cornelia. Van de vier jongens overleed er een vlak na de geboorte. De drie andere werden alle remonstrants predikant: Caspar, Gerard de jonge en Joannes.

Vlak voor Susanna's huwelijk met Gerard Brandt schilderde Gerard Pietersz. Van Zijl een portret van haar². Joost van den Vondel dichtte hier een bijschrift bij:

*Op d' Afbeeldinge van Susanna van Baerle,
de Bruidt van G. Brandt.*

In geenen Trou-ring blonk ooit Indiaensche Paerle
Zoo zuiver als Suzan, in 't Huys-gezin van Baerle.
Zy dooft met haar gezicht den klaersten Diamant.
En stookt in 't kilste Hart een overkuischen Brandt.
De schoonheit, jeugt en deugt verzamten
hier te gader.
Maar 't rijp verstand verbeeldt het oordeel
van haar Vader.

Gerard Brandt overleed op 12 oktober 1685. Zijn vrouw Suzanna was al op 11 juli 1674 overleden.

Zijn ouders, Reinier Leers en Cornelia Brandt

De vader van Arnout Leers, Reinier Leers, werd op 17 november 1654 in Rotterdam geboren en trouwde aldaar op 20 februari 1696 met de tweeëndertigjarige Cornelia Brandt, de weduwe van de Rotterdamse koopman en dichter Frans de Haes.

Uit dit huwelijk werden drie kinderen geboren: Johanna, die op 6 februari 1697 werd gedoopt; Arnout,

die in Rotterdam werd gedoopt op 2 augustus 1698, en Reinier, die kort na de geboorte is gestorven en op 13 april 1701 werd begraven.

Reinier Leers was een van de belangrijkste uitgevers en boekverkopers van zijn tijd. Hij had een omvangrijk fonds van spraakmakende boeken, die in diverse andere landen niet gepubliceerd konden worden. De belangrijkste auteurs van zijn fonds waren uitgeweken Franse Hugenoten; Pierre Bayle, Richard Simon, Nicolas Malebranche en de gebroeders Basnage³. Zijn uitgeverij was onder andere leverancier van boeken aan de 'Bibliothèque du Roi' in Parijs. In 1697 besloot Reinier de *Dictionnaire Historique et Critique* van de Franse filosoof, historicus en criticus Pierre Bayle (1647-1706) uit te gaan geven. Deze publicatie was de Fransen zeer onwelgevallig, maar niettemin bleef hij boeken leveren aan de Bibliothèque du Roi tot in 1707⁴.

Op 2 mei 1709 verkocht Reinier zijn uitgeverij en boekhandel voor het voor die tijd astronomische bedrag van fl 120.000,= aan de Duitsers Michael Böhm en Caspar Fritsch.

Op 29 april 1714 werd hij verkozen tot schepen van de stad Rotterdam⁵.

In september van datzelfde jaar werd hij door de Stad Rotterdam afgevaardigd om, samen met de Amsterdammer Jan Six, te gaan onderhandelen met de Franse overheid om het postverkeer tussen beide landen te verbeteren. Reinier Leers werd tijdens de onderhandelingen ziek en stierf op 14 november 1714 in Parijs. Het stoffelijk overschot werd naar Rotterdam overgebracht, maar eerst op 1 februari 1715 begra-

1 Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland, Susanna van Baerle. Website: <http://inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/baerle>.

2 Ik heb dit portret niet kunnen traceren.

3 O. Lankhorst, Reinier Leers (1654-1714), Uitgever & Boekverkoper te Rotterdam, Amsterdam, 1983.

4 Leers en andere Nederlandse uitgevers gaven boeken uit die in Frankrijk verboden waren, maar die de Franse overheid wel wilde hebben. Met dank aan Dr. O. Lankhorst.

5 Gemeente Archief Rotterdam, Oud Archief, 42, Resoluties Vroedschap, f. 99v: 29-4-1714.

ven in de Grote of Sint-Laurenskerk in Rotterdam. Om erkentelijkheid voor zijn werk in Parijs te tonen, overhandigde de Vroedschap een zilveren lampetkan aan Cornelia Brandt⁶, alsmede een somma gelds om tegemoet te komen aan de kosten die Reinier Leers tijdens zijn reis naar en tijdens zijn verblijf in Parijs had gemaakt.

Net voor zijn vertrek naar Parijs lieten Reinier en Cornelia notarieel vastleggen, dat indien een van hen zou komen te overlijden, de kinderen niet naar de weeskamer zouden gaan. Johanna, Jacoba Jacomina en Arnout waren toen nog minderjarig. Zij vroegen aan Arnout van den Bergh⁷ het voogdijschap op zich te nemen, die dat accepteerde.

Cornelia Leers-Brandt werd bijna 75 jaar oud. Zij werd op 25 juni 1738 begraven in de Grote of Sint-Laurenskerk in Rotterdam. Haar kleinzoon Frans de Haes schreef bij deze gelegenheid het gedicht⁸ *Liefde-tranen gestort by de uitvaart myner eerwaarde grootmoeder, Vrouwe Kornelia Brandt, laetst weduwe wylen den edelen agtbaren Heer Reinier Leers, in zyn agtb. leven regerend schepen der stad Rotterdam.*

Frans de Haes (1708-1761)

Zijn halfbroers uit een eerder huwelijk van zijn moeder met Frans de Haes

Zijn moeder trouwde in haar eerste huwelijk in november 1683 met Frans de Haes (1658-1690). Hij was koopman en dichter. Uit dit huwelijk werden de volgende kinderen geboren: Gerard (1684-1686), Joan (1685-1722), Gerard (1687-?), Maria (1689-1691) en Frans (1691-1692). Er bleven dus maar twee zonen in leven: Joan en Gerard. Joan trouwde met een nicht, Cornelia de Haes. Uit dit huwelijk werd Frans de Haes (1708-1761) geboren.

Joan werd door Cornelia Brandt niet in haar testament opgenomen, omdat hij zoveel van haar had geleend en niet terugbetaald, dat dit bedrag ruimschoots zijn kindserfdeel had overstegen. Wel kreeg zijn zoon Frans van zijn grootmoeder in haar testament *‘een Lijfrentebrief ten laste van de Generaliteit, staande ten zijnen lijve in dato 1 Maart 1710 reg. no. 1651 sto. gevende een rente van omtrent veertig guldens jaarijck.’* toebedeeld.

Frans de Haes¹⁵ was net als zijn vader koopman en dichter. Zijn tweede echtgenote, Alida Reesen, heeft na zijn dood zijn nagelaten gedichten uitgegeven. Zij droeg de bundel op aan de *‘Achtbaere Ooms’* van haar overleden man, Arnout Leers en François van der Hoeven.

Joan de Haes (1685-1722)

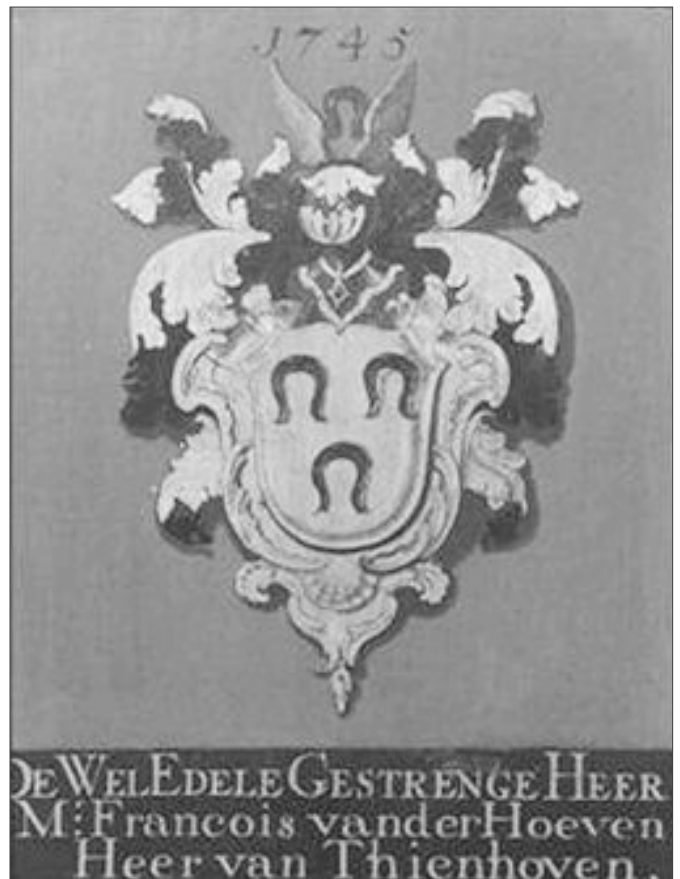
6 Cornelia Brandt zou deze zilveren lampetkan in haar testament vermaken aan Arnout Leers.

7 Arnout van den Bergh was de zoon van Helena Leers en Isaack van den Bergh. Helena was een zuster van Reinier Leers.

8 De nagelaten gedichten en Nederduitsche spraekunst van wylen den heer Frans de Haes, Amsterdam, 1764, pp. 44-46.

Wapen van Johanna⁹ Leers, Vrouwe van Tienhoven.

Wapen van Francois van der Hoeven, Heer van Tienhoven.

Zijn zuster Johanna Leers en Francois van der Hoeven

Johanna werd gedoopt op 6 februari 1697 te Rotterdam en trouwde op zesentwintigjarige leeftijd op 30 september 1723 met de achtendertigjarige Francois van der Hoeven. Het echtpaar kreeg vier kinderen: Dirk Jan, Reinier, Maria¹⁰ en Cornelis. Van der Hoeven stamde uit een oud Rotterdams patriciërs geslacht, zijn ouders waren Dirck van der Hoeven en Maria Hennequin. Hij was advocaat voor het Hof van Holland, directeur van de Maatschappij van Assurantie, Disconteering en Beleeningen te Rotterdam en kassier van de Wisselbank aldaar. In 1745 werden Johanna Leers en Francois van der Hoeven vrouw en heer van Tienhoven.

Het echtpaar van der Hoeven liet een huis bouwen aan de Rechter Rottekade in Rotterdam, daarvoor werd 'Het Huis den Arend' afgebroken. Het huis werd verkocht na het overlijden van beide echtlieden in 1766¹¹. Francois van der Hoeven overleed op 3 december 1765 en werd in het familiegraf in de Sint-Laurenskerk in Rotterdam begraven.

⁹ Het wapen van Johanna Leers is zo goed als identiek aan het wapen van Arnout Leers. Alleen de hartschilden verschillen. Johanna heeft een hartschild met een ham (Tienhoven), terwijl het hartschild bij Arnout gedeeld is: I. Ameijden

II. Herlaer (gevierendeeld): 1. en 4. op goud een roode beurtelings gekanteelde dwarsbalk; 2. en 3. op zilver drie blauw gekroonde en getongde leeuwenkoppen.

¹⁰ Maria werd geboren in 1730 en overleed in 1798. Zij was getrouwd met Jan Cornelisz. Van Vollenhove.

¹¹ De verkoop vond plaats op 2 Juni 1766 aan Maria Marta Ie Cointe, weduwe van Mr. Cornelis de Normandie. Het huis wordt omschreven als 'een buytenplaats, bestaande in een huys, thuyne, bepotingen en beplantingen daerop staende, oranjuhuy, thuyne manshuys, loots, laanen, vijvers fonteynen, cascades, grotwerken en menagerie. Voorts nog een pakhuy, zolders, eest en erven,.. alsmeede nogh een koetshuy, stallingh en erve.'

ven. Acht dagen later stierf Johanna Leers. Ook zij werd in het familiegraf begraven. Op 24 december 1766 vond de definitieve boedelscheiding plaats. Elk van de vier kinderen werd fl 65.600,= toebedeeld!

Zijn huwelijk met Christina Uijlenbergh

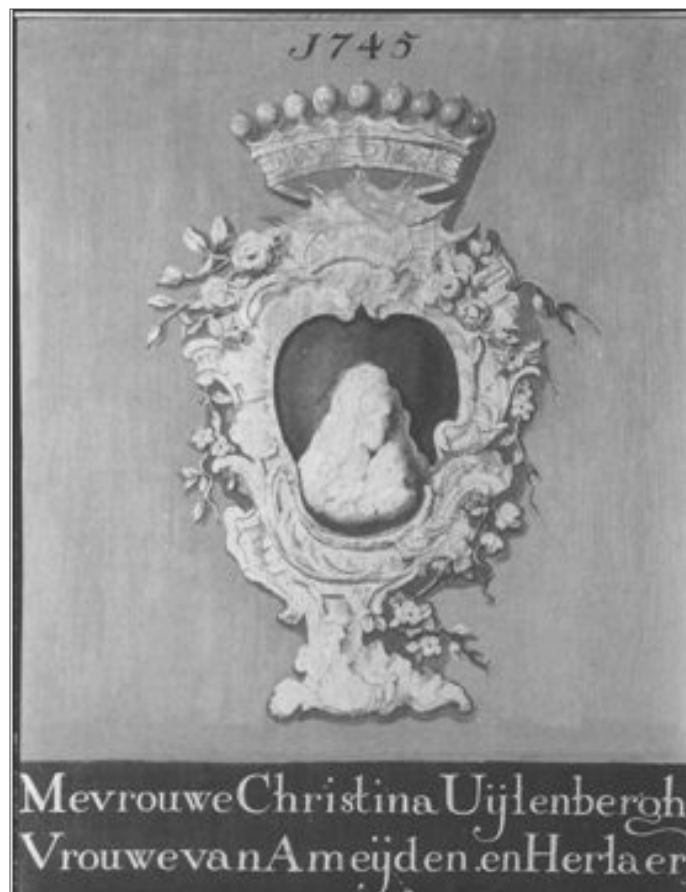
Arnout Leers was in 1737 en 1738 schepen van de stad Rotterdam. Ook zijn vader en zijn zoon waren schepen van de stad Rotterdam. Van 1738 tot 1748 was hij kapitein bij de Rotterdamse Schutterij.

Arnout Leers door Dionijs van Nijmegen (1705-1798). Potloodschets 18,6 x 15,8 cm. Museum Boijmans Van Beuningen.

Wapen van Arnout Leers, oud-schepen van Rotterdam, Heer van Ameijden en Herlaer. Eigendom Gemeente Zederik.

Wapen van Christina Uijlenbergh, Vrouwe van Ameijden en Herlaer. Eigendom Gemeente Zederik.

Arnout Leers was directeur van de Levantsche handel en koopman in wollen- en hoedenmakerstoffen. Daarnaast importeerde hij op grote schaal merinoswol uit Spanje, die hij in zijn eigen wolwasserij aan het Schie liet wassen. Ook was hij een twintigtal jaren directeur van de Maatschappij van Assurantie, Discontingering en Beleeningen te Rotterdam¹². Zijn zwager François van der Hoeven was ook directeur bij deze Maatschappij.

Op 3 oktober 1724 trouwde de zesentwintigjarige Arnout Leers met de zestienjarige Christina Uijlenbergh. Zij was een dochter van Jacobus Uijlenbergh en Jacomina van Eijk en een nicht van Arnout van den Bergh en Margaretha van Eijk.

Christina en Arnout kregen drie kinderen: Cornelia (1725), Arnout (1731) en Jacoba. De laatste overleed ongehuwd omstreeks 1750.

In september 1745 werd Arnout Leers Heer van Ameide en Herlaer en zijn zuster Johanna Vrouwe van Tienhoven (zie pagina dertig van dit blad voor meer details) Tijdens de inhuldiging van de echt)paren Leers-Uijlenbergh en van der Hoeven-Leers op de 16de en 17de oktober van datzelfde jaar in Ameide en Tienhoven, droeg neef Frans de Haes een kolossaal dichtwerk van ongeveer tweehonderd versregels voor¹³.

Tijdens het 25-jarig huwelijksfeest van Arnout Leers en Christina Uijlenbergh op 3 oktober 1749, dat op slot Herlaer werd gevierd, declameerde Frans we-

derom een gedicht. Een beroemde achternicht van het zilveren paar, de dichteres Lucretia Wilhelmina van Merken, droeg ook een gedicht voor.

In zijn functie van Heer van Ameide en Tienhoven had hij bepaalde privileges, zoals bijvoorbeeld het collatierecht¹⁴. Zo benoemde hij in 1758 Hermannus van Breugel tot predikant in Ameide en Tienhoven. Van der Aa¹⁵ schrijft over Gerard van Breugel: Ameide-Tienhoven. Onder de Predikanten, welke hier gestaan hebben, verdient melding de geleerde Gerard van Breugel, die zich als zedenschrijver, beoefenaar der natuurlijke en vaderlandse geschiedenis, penningkundige en Latijnsche en Nederduitsche Dichter heeft doen kennen. Hij stond er van 1758 tot 1759. Wat zeker een rol bij deze benoeming zal hebben gespeeld, is de interesse van Arnout Leers voor natuurhistorische zaken.

Het testament van het echtpaar Leers-Uijlenbergh

In het testament van 24 pagina's wordt uitvoerig stil gestaan bij de verdeling van het onroerend goed van het echtpaar Leers-Uijlenbergh. Zoon Arnout kreeg de heerlijkheid van de Stede en Landen van Ameyde en Herlaer. Bovendien kreeg hij de wolwasserij en drogerij aan het

¹⁴ Het recht om predikanten te benoemen: aan vele heerlijkheden was het recht van collatie verbonden. De collatie werd bij toerbeurt verleend door de heer van Ameide en de heer van Tienhoven, door keuze uit een tweetal kandidaten door de kerkenraad aangeboden.

¹⁵ A. J. van der Aa, Biografisch Woordenboek der Nederlanden, Haarlem, 1859, 13e deel, p. 543.

¹² Rotterdams Jaarboekje 70, Rotterdam 1970, p. 352.

¹³ Paul Will besprak dit gedicht in zijn artikel Nog eenmaal de erven-Leers in relatie met onze twee-eenheid. Jaargang 19, nummer 2.

Schie in Rotterdam. Dochter Jacoba Jacomina kreeg het huis 'De Vergulde Ketel' in den Oppert, alsmede twee andere huizen in Rotterdam. Deze twee huizen waren verhuurd voor respectievelijk driehonderd¹⁶ en vierhonderd gulden per jaar.

Buiten Ameide en Herlaer, ontving Arnout jr. het recht om een Hoog Dijkheerraad¹⁷ in de Alblasserwaard te mogen aanstellen. Hij kreeg de Tiende¹⁸, de Hoender-, Capoen¹⁹- en Hofstede-gelden. Bij de Heerlijkheid hoorde ook het bezit van 'Den Bol'. Dit eilandje in de Lek lag voor Ameide. Bovendien kreeg hij het recht om pachtvergunningen aan de veerschipers te verkopen en evenzeer voor de zalmvisserij op de Lek. Van het collatierecht²⁰ werd in het testament met geen woord gerept!

In dit toch zeer lijvige document wordt maar twee maal over schilderijen gesproken. Op bladzijde 1226 wordt gememoreerd dat de schilderijen in het huis 'De Vergulde Ketel' moeten blijven, bij overlijden van een van beide echtlieden en op de volgende pagina wordt vermeld dat dit ook van toepassing is op de schilderijen die op Herlaer aanwezig zijn.

Kennelijk was de familie Leers in geldnood, want ondanks de bovenstaande clausule werden binnen een jaar na het overlijden van Arnout Leers (†1 juni 1766) de verzameling schilderijen in mei 1767 geveild.

Het manuscript van Mr. P. van der Schelling

Van dit handschrift in octavoformaat²¹ zijn twee exemplaren bekend. Een manuscript is in het bezit van de eigenaar van Herlaer en een tweede exemplaar bevindt in de Koninklijke Bibliotheek in 's-Gravenhage (signatuur 131 G 43). De titel van het manuscript is: *Beschrijving van de Heerlijkheid, en Stede Ameyde, enz. mitsgaders van den Huize, en Hofstede van Ameyde, en van den Huize, en het Kastéél, en de Domaniale geregtigheden van Herlaer, met zijn toebehooren. Als ook van de Heerlijkheid, en stede Vyanen, voor zooveel de voors. Ameide en Herlaer daarmee eenige gemeenschap, of daartoe betrekking hebben.*

16 Dit huis was verhuurd aan Mr. P. van der Schelling. Bron: het testament van het echtpaar Leers-Uijenbergh, p. 1220.

17 Het voormalige hoogheemraadschap De Alblasserwaard werd bestuurd door een dijkgraaf en dertien hoogdijkheemraden, meestal wat verkort tot hoogheemraad. Een van de dertien werd benoemd door de Heer van Herlaer. Een hoogheemraad kreeg een salaris van fl 450,= per jaar. Of hij zijn Heer hiervoor een douceur gaf, is mij niet bekend, maar zeker niet uitgesloten.

18 De tiende werd door Karel de Grote ingevoerd. Het is een afdracht van een tiende van de oogst. Een vierde gedeelte was voor de armenzorg, een ander kwart voor het levensonderhoud van de priester en weer een ander kwart ging naar het onderhoud van de kerkgebouwen. Tenslotte gingen de laatste 25 procent naar de bisschop.

19 Een capoen is een gecastreerde haan. Over nieuwgeboren vee en pluimvee werden ook een tiende ingehouden, dit werd ook wel 'krijtende tiende' genoemd.

20 Hoogstwaarschijnlijk werd dit collatierecht niet in het testament opgenomen, omdat het geen waarde vertegenwoordigde. Als deze aanname juist is, zal de reden dat de Heer van Herlaer het recht op het benoemen van een hoogheemraad wél opnam, te maken hebben gehad met financiële consequenties.

21 Het boekformaat, waarbij een vel in achten gevouwen is en dus zestien bladzijden kent.

Nevens de successie en opvolging van de heeren en vrouwen van Ameide en Herlaer, voor zooverre die uit de oudste bescheiden waren na te vorschen tot den lesten bezitter toe. Mitsgaders de oudste verlijfbrieven²², egte stukken en bescheiden, nevens de afteekeningen en verbeeldingen der voors. Landschappen, steden, sloten, huizen, geslagtwapenen, zegelen, enz., door Mr. P. van der Schelling²³, 1749.

Het Herlaer manuscript is voorzien van tekeningen van de auteur, wapenafbeeldingen en een gravure. Het is gebonden in leer en voorin staat een opmerking van Van der Schelling: 'N.B. Dit is het oorspron-

kelijk werk naar hetwelk ik een kopy, door mij geschreven met een drukletter, bestaande uit 606 bladzijden in een schilpadde band en verguld op snede, vervaardigd en vereerd heb aan de Heer en Vrouw van Ameide. Dog dit oorspronkelijk kreeg sedert meer afbeeldingen meer afbeeldingen en vermeerderingen dan de voors. Kopy...en bijzonder van zaaken Tienhoven betreffende' etc. De schilpadband is in de loop van de tijd verloren gegaan en vervangen door een lederen band. Het exemplaar in Den Haag is nog in uitstekende staat en heeft nog steeds haar 'schilpadde band'. Uit het bovenstaande is duidelijk dat het

22 Verlijfbrief is een brief waarin iets beleend wordt.

23 Mr. Pieter van der Schelling werd in 1692 te Rotterdam geb., studeerde aan het Atheneum in de rechten en tevens in het Remonstrants Seminarium, werd in 1712 tot prop. bij de Broederschap toegelaten, en bediende in dien rang de kleine gem. te Nijmegen tot zijn beroep te Gouda in 1712. Tijdens zijn verblijf aldaar, werd hij 18 Sept. 1721 als jur. cand. en met zijn kerkelijken titel in het Leidsche studenten-album ingeschreven; hij verkreeg in hetzelfde jaar den graad van meester in de rechten, en in 1725 eervol ontslag uit zijn predikambt; vestigde zich te Rotterdam, waar hij zich met zijn schoonvader Cornelis van Alkemade op historie en oudheidkunde toelegde en in 1751 overleed. Als oudheidkundige heeft hij zich bekend gemaakt door het aanvullen, voltooiën en uitgeven der werken van zijn' schoonvader, het schrijven van: Hist. van het Notarisambt, Rotterdam 1745; De aloude vrijheid der Batavieren, aldaar 1746, enz.; als dichter door lofrijmen vóór boeken en gelegheidsdichten. Bron: D. Schotel, Leven v. Alkemade en v.d. Schelling, Breda 1833.

handschrift in Den Haag oorspronkelijk in het bezit van Arnout Leers en zijn vrouw Christina Uijlenbergh is geweest.

Mr. F. A. Holleman²⁴ heeft de herkomst van het Herlaer exemplaar in zijn geheel kunnen traceren: 'Na de dood van Van der Schelling, in 1750, kwam het na enige tijd aan diens broer Hendrik. Daarna werd het bezit van de erven van de familie van Bosch van der Hoek, dochter en schoonzoon van een der zusters van de auteur, door overerving kwam het manuscript in het bezit van de Rotterdamse burgemeester Cornelis van Vollenhoven Jzn., die met de enige dochter van het echtpaar getrouwd was. In 1848 werd het handschrift op een veiling gekocht door Mr. J. van Dam van Noordeloos. In 1873 wisselde het manuscript weer van eigenaar; de heer Kam was de koper. Na diens overlijden in 1914 werd het handschrift onderhands uit de boedel gekocht door de toenmalige bezitter van Herlaer, Hendrik van Eeten, burgemeester van Ameide en Tienhoven en dijkgraaf van de Alblasserwaard. Na diens overlijden waren de nieuwe bezitters zijn neef en nicht, het echtpaar Van der Lee-Begram van Eeten. Het manuscript zou nog twee generaties in bezit van de familie Van der Lee blijven

Arnout Leers heeft aan Pieter van der Schelling opdracht gegeven een beschrijving te maken van de stad en heerlijkheid Ameide en het kasteel Herlaer. De auteur begint het boek met een opdracht in dichtvorm. Van der Schelling beschrijft in het eerste deel van zijn manuscript de levens van de diverse eigenaren van Herlaer en baseert zich op studies van zijn schoonvader²⁵, op een naamlijst van de Utrechtse hoogleraar A. Drakenburg, maar ook op bronnen als de *Batavia Illustrata*²⁶ en *Out-Hollant Nu Zuyt-Hollant*²⁷. De eerste eigenaar, die besproken wordt is Robbert, de vierde graaf van Kleef en Teisterbant, overleden in 822. De laatste is Arnout Leers.

Vervolgens bespreekt hij de stad Ameide en maakt hij bij de tekst tekeningen. Hij besteedt veel aandacht aan de kerk en het stadhuis uit 1644. Uitvoerig worden daarna de wapenschilden en lakzegels van

24 F.A.Holleman, *Het octrooi tot testeeren naar Hollandsch leenrecht. Beschouwingen naar aanleiding van een handschrift van Mr. P. van der Schelling*, Zutphen, 1945, pp.17-18.

25 Alkemade (Cornelis van), geb. te Noordwijk, 11 Mei 1654, op velerlei wijzen tot het Remonstr. Leeraarschap voorbereid en als stud. 24 Febr. 1672 te Leiden ingeschreven, werd daar 1677 notaris, huwde Elisabeth, dr. van den nots. I. C. Praats, wiens opvolger hij 1680 werd. Als weduwnaar tr. hij 1682 Johanna de Riemer, tante van den Haagschen stadsbeschrijver, oefende zich in 't landmeten en leerde zoo de oude abdijen, kloosters en adell. huizingen kennen, welker bescheiden hij bijeenbracht, afschreef, en soms in hs. tot een beschr. verwerkte. Door de drukte van zijn notariaat in deze liefhebberij beperkt, nam hij in 1687 eene betrekking van zijn zwager bij de admiraliteit te Rott. over, en zette zijne studiën en verzamelingen voort met Mr. P. van der Schelling, die zijne dochter Alida getr. had, en overl. te Rott. 12 Mei 1737. Zijn schoonzoon kon zijne taak nog eenige jaren voortzetten; beider verzameling, door den wil der erfplanters lang bewaard, is eerst Januari 1848 te Amsterdam verkocht. Bron: http://www.dbnl.org/tekst/bran038biog01_01/bran038biog01_01_0057.htm.

26 W. van Gouthoven en S. van Leeuwen, *Batavia Illustrata ofte Oud Bataviën*, 's-Gravenhage, 1685.

27 J. van Oudenhovens, *Out-Hollant nu Zuyt-Hollant*, Dordrecht, 1645.

Ameide, Herlaer, Vianen en Tienhoven besproken. Tenslotte geeft Van der Schelling een overzicht van 'Bijlagen en bewijzen ter bevestiging van de voors. Beschrijvinge van AMEIDE en HERLAAR, mitsgaders van Tienhoven, en de stad, het slot, en heerlijkheid van Vianen.'

In het hele manuscript wordt eenmaal gewag gemaakt van schilderijen en wel in de opdracht in dichtvorm in het tiende kwatrijn.

Hier kunt ge AMEIDE zien in veele schilderijen, En Herlaer, naar den stand der oudste, en later tijen, AMEIDE, een oud gehugt, een dorp, en sints een stad. Beide Utrechts Leen weleer, 't welk eerst uw oom bezat.

Van der Schelling zegt met zoveel woorden dat er op Herlaer meerdere schilderijen met voorstellingen van Ameide en Herlaer te zien waren. Het is bekend dat Jan de Beyer (1703-1785) meerdere tekeningen van Herlaer, Ameide en Tienhoven gemaakt heeft en dat W. Cannegieter van een van deze tekeningen een kopie heeft gemaakt in 1876. Ook Aart Schouman (1710-1792) heeft een tekening van Ameide, met het huis Herlaer en de kerk van Tienhoven in het verschiet, gemaakt. Deze werd door hem gesigneerd met A. S. en op 1752 gedateerd. Deze tekening werd op 18 juni 1941 geveild bij van Stockum's Antiquariaat te 's-Gravenhage, de huidige verblijfplaats is onbekend. Aart Schouman kende Arnout Leers persoonlijk. In hoofdstuk IV. is een tekening van zijn hand van Arnout Leers afgebeeld, waarin deze zijn schelpenverzameling bekijkt. Ook Abraham Rademaker (1676/77-1735) heeft een gravure gemaakt van Herlaer en Tienhoven voor het boek *Het verheerlijkt Nederland*²⁸. Alle afbeeldingen van Ameide en Herlaer zijn tekeningen of gravures. Er zijn bij mij geen schilderijen met deze onderwerpen bekend.

28 Het verheerlijkt Nederland of Kabinet van hedendaagsche gezigten van steden, dorpen, sloten enz. Amsterdam, deel VI, 1757.

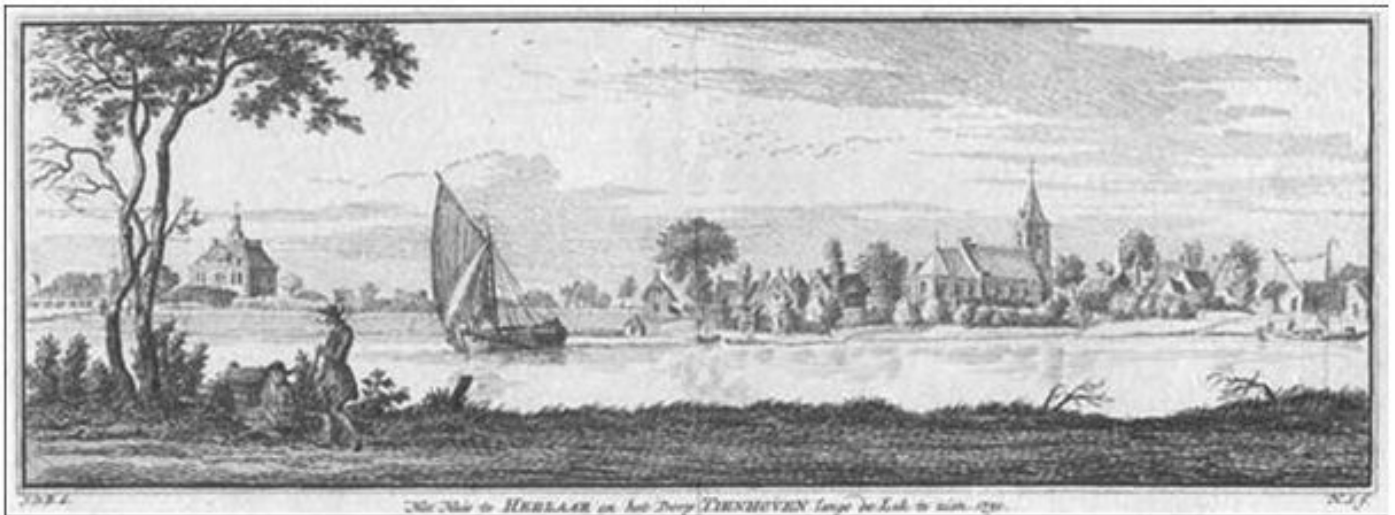
J. de Beijer, Ameijde, 't Huijs Herlaer, Tienhoven. Ao 1745.

J. de Beijer, Loopik, Jaarsveld, Tienhoven, Ameijde, en 't Huijs Herlaer. Ao 1745.

A. Schouman, Ameide, Herlaer en Tienhoven, Ao 1752.

Abraham Rademaker. *Het Huis te Herlaar en het dorp Tienhoven langs de Lek te zien* 1757.

Diedericus Gregorius Van Teylingen en zijn vrouw Cornelia Leers door Dionijs van Nijmegen (1705-1798) Potloodschets, 11,5 x 9,5 cm. Museum Boijmans Van Beuningen (MB 1238 recto PK).

Zijn dochter Cornelia Leers en Diedericus Gregorius Van Teylingen

De dochter van Arnout Leers en Christina Uijlenbergh, Cornelia, trouwde op twintigjarige leeftijd op 26 oktober 1746 met Diedericus Gregorius van Teylingen²⁹. Hij werd geboren op 14 juni 1720 in Rotterdam. Zijn vader was Theodorus van Teylingen en zijn moeder was Agnita Meel. Hij was ontvanger

van octrooien en licenten en raad en schepen van 's-Hertogenbosch. Uit dit huwelijk werden twee kinderen geboren, Theodorus, die gedoopt werd op 14 mei 1748 en Arnout, die gedoopt werd op 2 april 1750.

Zijn zoon Arnout Leers en Maria Rebecca Callenburg Baartmans

Arnout jr., de enige zoon van Arnout Leers en Christina Uijlenbergh, werd in 1762 opgenomen in het familiebedrijf. Hij werd in 1764 schepen van Rotterdam en na de dood van zijn vader in 1766 Heer van Ameide en Herlaer.

Arnout Leers jr. werd op 24-jarige leeftijd geportret-

²⁹ Op 10 april 1908 werden er op de veiling 'van Teylingen' in Amsterdam (Muller) twee portretminiaturen van Arnout Leers en zijn vrouw Christina Uijlenbergh ingebracht, alsmede een 'Silhouette encadrée van Cornelia Leers. Huidige verblijfplaats onbekend.